

A

BÁCSKAI ÉS BÁNSÁGI SZERBEK

SZEREPLÉSÉNEK

TÖRTÉNETE

1526—1711.

IRTA
DR. DUDÁS GYULA.



ZOMBOR.
BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJA.
1896.

A bácskai és bánági szerbek szereplésének története 1526—1711.

Polyglott állam lakói, milyen Magyarország, a legnagyobb egyértelmű- és egyérzelműség mellett sem tekinthetők egységes nemzetnek. Nem legalább a történetíró előtt. El kell tudnia választani ennek az ország határain belől élő nemzetiségeket az uralkodó nemzetiségtől; ki kell mutatnia a történet menetén a testvér népek szereplését és részvételét az országos küzdelmekben; szóval azok speciális történetével is kell foglalkoznia mint oly részzel, mely nélkül a nemzet egyetemes története hiányos maradna. Hazánk történetében a többi közt szintén szerepel egy nemzetiség, mely mint a magyar nemzet kiegészítő része, régi lakója e földnek és régi részese a nemzet által végbevitt cselekvényeknek. Szereplése teljesen egybeolvad az egész nemzettömeg szereplésével, s éppen ezért az ő és a többi magyar-földi politikailag együvé tartozó, testvér népek története nemzeti történetünk kiegészítő részét képezi. E nemzetiség a szerb, melynek két százados életét kívánjuk vázolni, hogy kimutathassuk, mily téren és mennyiben hatott közre e nemzetiség azon óriási mozgalomban, mely a XVI-ik, és XVII-ik század folyamán hazánkban lezajlott; mily téren és mennyiben érvényesítette befolyását: szóval tettei emlékét mennyi hely illeti a hazai történet könyvében.

Szerbia közelsége és a korai egymásra utalás, mely a magyar és a szerb nép történeti fejlődéséből önként következett, igen korán hozta magával azt, hogy egyes szerb családok magyar földre költöztek. II. Béla király szerb nejevel már so-

kan jöttek a magyar földre; a Zsigmond és Lazarevity István közt létrejött egyezség után pedig egész vidékek települtek át. A Mátyás király alatti harmadik tömeges település által pedig végül számra nézve oly tekintélyessé váltak a szerbek, hogy rájuk a törvényhozás is különös gondot fordított. Innen kezdve a mohácsi vészig állandó hivei és támogatói királyainknak és nemcsak a sorhadban, hanem főleg a dánai hajóhadnál, mint naszádosok, tagadhatatlanul sok és hasznos szolgálatokat tettek.¹⁾

A hazánkba időnként beköltözött és itt megtelepült néptöredékek között a szerbek igen sajátos színben tűnnek fel. Ők az egyedüli jövevények, kik a magyarság által legkevésbé asszimiláltattak és akik — legalább legnagyobb részt, — állandóan katonai szolgálatot teljesítettek. És mint ilyenek kétségkívül lekötik figyelmünket, mint a magyar haderő-tényező alkatrésze, bár szereplésök eleddig kellőleg méltatva és kiemelve történeti irodalmunkban nincsen.

A szerbek szereplése általán véve hadászati levén, már a XVI-ik századot megelőző időben, főleg I. Mátyás korában nagyban látjuk őket szerepelni, s innen kezdve a mohácsi vészig mindinkább emelkedik a bennök rejlő stratégiai érték; mig nem végre az ország egységének megbomlása után beállott zavarteljes időben a szerbek harcias erélye egészen függetlenül nyilvánul. A következő két század tehát a szerb népnek, mint *par excellence* harcias elemnek, tekintetbevételére és méltatására nézve legalkalmasabbnak mutatkozik, mert itt nem viszonylagos, hanem egészen abszolúte független szereplésöket szemlélhetjük. Éppen azért a XVI-ik és XVII-ik század ezen sajátos jellegénél fogva a legalkalmasabb a magyarországi szerbek felfogásának, jellemének és ténykedésének megítélésére.

I.

A mohácsi ütközet a magyarországi szerbekre nézve egy új korszak megnyitójává lőn. A szabad kéz, mely II. Lajos

¹⁾ Dr. Szentkláray Jenő: Akadémiai székfoglalója a király-naszádosokról. Az 1884. évi június hó 17-én tartott osztályülésben.

király elhunyt a s az ország egységes szervezetének felbomlása után egészen függetlenül működhetett, csakhamar érezte tevékenységét. A Brankovicsok családjának kihalta óta a magyarhoni szerbek mily érzékeny veszteséggel viselték a deszpotai méltóság megszűntét, mutatá azon körülmény, hogy amint egészen szabadon lélegezhetek, legott megszületett új deszpotájok. Czerni Jovánt értjük, ki 1527-ben a semmiből egyszerre nagy hatalomra tesz szert; az alvidéket megszállva tartja; tetszése szerint majd Zápolya, majd I. Ferdinand pártjára áll; míg végre ingadozó politikája őt magát is eltemeti.

Jován cár története az egykorú írók művei nyomán ma már eléggé ismeretes lévén,¹⁾ ezúttal csak azt kell említenünk, hogy Czerni Jovánnak 1527-ben a tornyosi pusztán történt megöletése a szerbek további egységes szereplésének nemcsak végett vetett, hanem a Zápolya karjától való félelem és Ferdinand ígéretei folytán teljesen két felé oszlottak elannyira, hogy együttes működésben e század folyamán őket nem találjuk többé.

Czerni Jovánnak megöletése és bácskai hadainak elszéledése után a szerbek két pártra oszlottak, s míg egy részök Ferdinandhoz állott, addig a Bakity Pál, Radics, Bosity és Balaban alatti szerbek Zápolya mellé sorakoztak, kik ettől fogva a királynak állandó hívei s a táborozásokban állandó kísérői valának. De hogy a magyarországi szerbek csak részben voltak János király hívei, legjobban mutatá azon körülmény, hogy Lippa és némely temes-vidéki városok a Ferdinand-párti szerbek által voltak megszállva. 1528-ban Török Bálint, Perényi Péter és Mailáth István egy erdélyi haddal indultak Lippa kiostromlására; de a szerbek által hősileg visszaverettek s nagy veszteséggel kényszerültek távozni.²⁾ Az u. n. temesi bántság

1) „Századok“ 1883. évf. I. füz. „Bács-Bodrogh“ 1879. évf. II. füz. és „Szrbzskii Ijjetopisz“ 1858. évf. II. köt. 1—71. l. Ez utóbbiban Szerémi György „Epistolájá“-nak Czerni Jovánra vonatkozó részei fordításban közöltetnek.

2) Veranesies Antal: Összes művei II. 29.

ez idétt a két király között oszlott meg, s míg Zápolya hatalmas embere, a szerb Petrovics Péter, Temesvár grófja, az ott lakó szerbek jó részét biztosítá urának; addig Lippa s a Maros- és Tisza-vidéki városok egy része Ferdinandnak hódolt.

János király a pártján levő szerbeken kívül Ferdinand híveit is hol édesgetés, hol pedig megfélemlítés által iparkodott részére nyerni. Hogy a Ferdinand-pártiakat üldözte, példa rá Balintics Stevo „rác főszemély“ esete, ki Lippán elfogatván, Nagy-Váradra vittetett, hol fogságában öleték meg.¹⁾ (1532.) Petrovics Péter a temesi szerbeket állandóan megtartá a Zápolya iránti hűségben és még 1540-ben is azt halljuk, hogy 1000 szerbből álló kísérettel megy Budára, honnan Mehemed béggel Kalocsához vonult téli szállásra.²⁾

A következő évben, midőn II. Szulejman Budát álnokul elfoglalta s midőn ennek következtében János király özvegye, Izabella, a tiszai részekre költözött, a hűségben megőszült Petrovics ismét Temesváriba ült és reája bizatott az egész alvidék igazgatása.³⁾ Lippa, Lugos, Karánsebes és egyéb erődök a Dunáig és a szerb határokig, mind az ő kezébe kerültek,⁴⁾ és kétségkívül azok hűsége is biztosítva volt; mert az ottani őrségek jó részét szerbek képezték. Hogy Petrovics tekintélye mily nagy volt a szerbek előtt, és mily mértékben ragaszkodtak ezek hozzá, tanúsítja már az a körülmény is, hogy a mindenható Fráter György, János királynak elhunytá után, tehát akkor, a midőn az egész hatalom kezében összpontosult, Petrovicsot sem állása, sem hatáskörében csak megsérteni sem merté.⁵⁾

A szerbek karjára ha valaha, úgy bizonyára most nagy szükség volt. A török Buda elfoglalása által megmutatá, hogy célja nem kevesebb az ország teljes meghódoltatásánál; minek következtében Fráter György és János király egyéb hívei a

1) U. o. II. 39.

2) U. o. II. 45.

3) Brutus M.: Hist. Mon. H. Hist. XIV. 203.

4) Forgács F.: Magy. hist. Mon. H. Hist. XVI. 2.

5) Horváth M.: Fráter Gy. élete (1872. kiad.) 113. l.

német segélybe helyezték reményöket. A szerbek nagy része Ferdinand-párti volt; nem csoda tehát, hogy a barátságát kereső főpap ez által a szerbeket is részére nyerte. 1542-ben, midőn a török hadak újból fenyegették az országot, Fráter különösen utalva volt az alvidéki szerbek segélyére; főleg Becse, Becskerék, Makó, Csanád stb. várak megerősítésénél.¹⁾

Érdekes világot vet az ezenkori viszonyokra azon levélváltás, mely Ferdinand király és a főpap között az idétt folyt. Láthatni abból, hogy a király mennyire iparkodott a szerbeket, mint ismert jó katonákat szolgálatába fogadni. Így a többi közt 1543. ápril 4-én írja Fráternek, hogy amekkora hadat csak lehet, szedjen számára minden nemzetiségből; főleg pedig szerb lovasokat és gyalogosokat gyűjtsön azon alkalomra, midőn ő Magyarországra jön.²⁾ Fráter a király e kérésének most nem felelhetett meg; valamint annak sem, hogy szerb naszádosokat szerezzve, azokat Komáromhoz küldje. Nem pedig azért, — írja Fráter május 25-én kelt levelében, — mivel a szultán már útban van, s így a szerbek nem mozdulnak ki lakhelyeikről, nem akarván családjaikat kitenni a biztos veszélynek. Mindezt még március hóban meg lehetett volna tenni: de most már késő.³⁾ Ferdinand király még két ízben (junius 7-én és 24-én) megsürgette Frátert, hogy lehetőleg gyorsan küldjön 1000 szerb naszádot Komáromhoz; mindazáltal arról mit sem tudunk, hogy az eme sürgetvénynek eleget tett, vagy tehetett volna.⁴⁾

Fráter György ingadozó politikája, melylyel mind a török, mind Ferdinand igényeinek eleget tenni akarva iparkodott Erdélyt s a tiszai részeket független uralma alatt megtartani, az 1540-es évek végén, úgy látszott, határozott irányt nyert. A fényes ígéretek, és talán változott meggyőződése folytán ekkor már egészen Ferdinand karjaiba vetette magát, és János

1) Fráter György levelezése. Tört. Tár. 1878. évf. 501. l.

2) U. o. 551. l.

3) U. o. 555. l.

4) Ferdinand levele Fráter Gy.-höz. Tört. Tár. 1879. évf. 312—3. l.

király özvegyét, minden vonakodása dacára, már-már rábirta, hogy Erdélyt Oppeln és Ratibor hercegségekért a királynak cserében átadja. A németgyűlölő magyarok, a befolyását és hatalmát féltő Petrovics, valamint a török nagylelkűségében bízó királyné nemcsak tőlük telhető erélylyel ellenezték e cserét; hanem erről titkon a portát is értesítették. A porta nem is késett Frátert árulónak nyilvánítani s a budai basát a királyné segélyére küldeni. (1550.) Petrovics sem késett a bánsági és szerémségi szerbeket fegyverbe szólítani.¹⁾ Fráter, a ki minderre el volt készülve, hadaival eközben csakhamar Erdélyben termett s miután a medgyesi gyűlésen kivitte, hogy a szultánhoz engesztelő küldöttség menesztetett, a gr. Salm és Báthory alatt álló királyi hadakat a Maros vidékére küldetni sürgeté, nehogy Petrovics szerbjeivel Erdélybe törjön. A királyi hadak azonban a budai basa készülődései miatt a Tiszától nem távozhatván, Petrovics Lippától megindítá 7000 szerbből álló hadát és Dévát, Alvincet bevévén, a Gyulafejérvárba zárkózott királynő segélyére sietett. Más részről egyik alvezérét, a szerb Cserepovics Nikolát egy szerb hadosztállyal Csanád ellen küldötte, s annak a Perosits Gáspár védelme alatt álló várát erős ostrom alá vette. De Fráter eközben hívét, Várkucs Tamást, a vár felmentésére indítván, a szerbek nagy veszteséggel űzetek el Csanád alól.²⁾

Fráter maga 1550-ik szeptember végén Gyulafejérvár ellen ment, a hova Petrovics szerbjeivel már ekkor bezárkózott, s a honnan Izabella királyné a szultánt már ekkor újból segélyadásra szólította. Az ostromnak csakhamar egyezség lett a vége, mert a budai basa, meg a moldvai vajda Erdélyre készült törni s Fráter nem akarhatta végveszélybe döntetni ezt a tartományt; de a királyné csakhamar megszegvén az egyezséget, Fráter

1) Horváth M.: Fráter György élete. 259. l.

2) Brutus: *Rer. Hung. lib. XIII. p. 401—3.* W. Bethlen: *Hist. de reb. Transs. (Cib. 1782) lib. IV. p. 499.* Az egykorú Tinódi Sebestyén, e kor dicső énekese, érdekes vonásokkal festi az ide vonatkozó eseményeket. (L. Erdélyi história I. rész, 433—511. vers.) Istvánfi mindezen eseményeket hibásan 1552. évre helyezi. (*Hist. lib. XVI. p. 295.* [1622. kiad.])

hadait összeszedve, a közelgő oláh és török hadak ellen indult. Kászon budai basa a Maroson eleinte merészen nyomult előre; de midőn arról értesült, hogy Várkucs Tamás a magyar hadakkal nemcsak Csanádot felszabadította, hanem Petrovics szerbjeinek erődeit, u. m. Nagylakot, Oroszlámot, Csályát, Egrest is bevette s a vidéket egész Temesvárig szerte pusztítja, visszavonulásra határozta el magát. Ennek következtében a székely földre betört oláhok is gyorsan kivonultak.¹⁾

A következő év, melyben Fráter régóta főzött terve szerint Erdélynek Ferdinand kezére kell vala jutnia, úgy a királyné, mint Fráter részéről erős készülétekkel köszöntött be. A török segélyben és Petrovics szerbjeiben bízó Izabella Gyulafajérvárban foglalt makacsul állást; Fráter pedig a német hadak közreműködése mellett iparkodott őt Erdély átadására rábírní. A főpapnak március 31-én kelt egyik leveléből láthatni, hogy ő a szerbek segélyét újból megnyerni igyekezett; mert tudatja a királylyal, hogy a szerbek, a kiket az előző évben a törökkel (és így Izabellával) való cimboráskodás miatt megfenyített, most tőle bocsánatot kértek; továbbá, hogy Lugos és Karánsebes vidékéről 16,000 embert állítandnak ki.²⁾

Fráter a császári vezért, Castaldót s a többi u. n. királyi biztosokat felszólítván, hogy Erdélybe siessenek, maga már május közepén ostrom alá fogta Gyulafejérvárát, a hol a királyné Petrovics hadaira várakozott. Nehogy azonban a temesi gróf 12,000 főből álló szerb hadát Erdélybe vezethesse. Fráter már május 24-ike körül Török János és Palatics vezérei alatt Csanád felé egy sereget küldött, utasítván annak vezéreit, valamint a csanádi őrséget, hogy mihelyt Petrovics a Temes vidékéről megindul, őt legott hátban támadják meg. Ennek a rendeletnek a kiküldött hadak meg is feleltek, s így Petrovics tétlenül volt kénytelen Temesvár körül vesztegelni.³⁾ Másrészt az ügyes főpap

1) Forgács F.: Hist. lib. I. p. 16. és Horváth M.: Fráter György élete. 265—266. l.

2) Fráter levele Ferdinandhoz. (Tört. Tár. 1880. évf. 60. l.)

3) Fráter levele a kir. biztosokhoz U. o. 76. l.

kieszközölte azt is, hogy a szultán dorgáló levelet küldött Iza-bellának, amelyben őt és Petrovicsot nyugalomra intette. Így a királyné minden reményében csatlakozva, június 9-én feladta a várat, és Fráterrel megbékülvén, őt a Ferdinanddal való egyezség megkötésére is felhatalmazta.¹⁾

Az egyezség Erdély és a tiszai részek átadása iránt végre létrejövén, a királyi meghatalmazottakat a hatalmas Petrovics-csal a temesi grófság átadása iránt külön alkudozásba kellett bocsátkozniok. Temesvár, Lippa, Becse, Becskerek, ezen csaknem egészen szerb kezekben levő várak átadásától Petrovics most már nem is vonakodott; kárpoztulás azonban a munkácsi uradalmat kötötte ki a maga részére. Némi vonakodás után Ferdinand király is beleegyezett ezen szerződésbe.

A szultán alig értesült Erdély és a tiszai részek átadásáról, legott parancsot küldött az erdélyiekre, hogy a németeket üzzék ki; hadait pedig nemsokára megindítá a temesi részek felé. Az ezen vidéki szerbek a Petrovics és a királyi biztosok közt létrejött egyezség dacára, úgy látszik, a törököktől való féltőkben, most már nem mertek Ferdinand részén határozott állást foglalni; sőt Szokoli beglerbég közeledtére csoportosan felajánlották fegyvereiket a töröknek. Legalább a temesvári német parancsnok, Aldana, erről emel panaszt Fráterhez ez idétt intézett egyik levelében.²⁾

Fráter, a fenyegető veszélyt látva, míg egyrészt mindent elkövetett, hogy a szultánt s annak vezérét meggyőzze arról, hogy nem ő, hanem Petrovics az áruló, a ki a temesvidéki várakat a németek kezébe adta; addig másrészt titokban felhívta a szerbeket, hogy kivüle senki másnak meg ne hódoljanak.³⁾

Szokoli beglerbég szeptember elején (1551.) Péterváradról a bánági várak elfoglalására indulván, mindenekelőtt Becsét s a többi, szerbek által megszállva tartott erődöket, u. m. Fella-

1) Horváth: Fráter Gy. élete. 287—289. l.

2) Aldana levele Fráterhez. (Tört. Tár. 1880. évf. 268. l.)

3) Ferdinand emlékirata a pápához. Buchholznál: 56. sz.

kot, Nagylakot, Besenyőt, Csályát stb., továbbá Csanádot minden ellenállás nélkül elfoglalta. A szerbek ingadozása és a törökök túlbatalmától félelme adta ezen várakat a beglerbég kezébe, mint a kortárs Tinódi írja:

„Gyorsan temesvári rácok ijedének,
Még Becsénél Beglerbékhez sietének
Engedelmességgel azok megeskőnek,
Temesvárát, Lippát, több várakkal megnyernék,
Ime az beglerbék hallá, megvidula,
Az főfő rácoknak ajándékot oszta,
Kinek tímárt, kinek bársont, lovat, oszta“ stb.¹⁾

A szerb származású s a szerbeket kedvelő beglerbég Csanád után Lippát (okt. 8.) foglalta el, s azzal az azon évi hadjáratnak állítólag végét szakasztotta volna, ha a temesvidéki szerbek az elpártolásuk miatt boszankodó magyarok haragjától nem tartanak, s a vezért rá nem bírják arra, hogy Temesvárt, a vidék kulcsát, vegye ostrom alá. Egyik történészünk már régebben kimutatta, hogy Temesvár ezidei megostromlásának egészen a szerbek voltak okozói, a kik az esetre, ha magukra maradnak, a magyarság boszújától félték. A szerbek kérésére küldé Szokoli egész hadát a vár ellen, amelyet a később híressé lett Losonczy védett, ki a törökök és szerbek támadásait diadallal verte vissza mindaddig; mignem a beglerbég az ostrom sikertelenségét látván, táborát felszedte és téli szállására vonult. (Okt. 25.) Losonczy a török elvonulása után erős boszút állott a környékbeli szerbekben. Hadait szerte küldé üldözésökre; Nagylakból kiverte őket; sőt Csanádot is elfoglalván, ottani vajdájokat, Perosicsot, fogva vitte Temesvárra.²⁾

A beglerbég elvonulása után Fráter és Castaldo a német és magyar hadakkal (nov. 3.) Lippát fogták ostrom alá, a melyet Ulomán basa török és szerb őrséggel védelmezett, s a melyből végre is Fráter fondorlatai következtében a törökök szabadon elköltöztek, velök menvén a szerbek is, kikről az egykorú dalnok ekként emlékezik:

¹⁾ Erdély históriája. III. rész. 982—988 vers.

²⁾ Horváth: Fráter Gy. élete 317. és 331. l.

„Kisérőbe tezekkel akkor ki tart vala?
Cerepovics Miklós, ki már vajda vala
Szabó Stepán, Borsics Pétör, Rácz Száva vala,
Bálintúth Tódor, Hrelit és Mucsavics vala,
Ezek kétszáz lóval övélek valának.“ stb.¹⁾

Lippa megvételeivel az 1551. évi hadjárat be volt fejezve, s ezzel egyszersmind Fráter György bukása is csakhamar bekövetkezett. (Dec. 17.) Fráter halála jelzi a magyarországi szerbek tényleges szereplése második ciklusának befejeztét, melyet leginkább a ziláltság, ingadozás és fejtelenség jellemez, ami a Czerni Jován korabeli szerepléssel homlokegyenest ellenkezett. A szerbeket ebben a korban, — éppen úgy, mint a magyarokat, — részint a király, részint a szultán oldalán találjuk; nem csoda tehát, hogy egységes működésre, egységes célok elérésére többé nem törekedhettek. A kor reájok is rányomta bélyegét. De azon csekély szerepkör is, a mely nekik Fráter halála idejéig jutott, csakhamar lejárt; mert már közel volt az idő, amidőn az alvidék teljesen a török uralom alá került, s amidőn egyszersmind a szerbek elől az önálló szereplés legkisebb lehetősége is hosszú időre elzárattott. Ezt meghozta a következő 1552-ik év.

A XVI-ik század közepe újabb fordulópontra képez a hazánkbeli szerbekre nézve. Eddig a szerbek nagyobb részt Ferdinand, némi részben pedig — Petrovics útján, — Zápolya és nejének hívei valának; a temesvidéki várak őket uralták; sőt azokon a vidékeken lakó oláhok felett is fölényben állottak azon sajátos körülmény folytán, hogy a liturgiai nyelv a temesi oláhoknál szintén az ó-szláv lévén, azoknak papjai majdnem kivétel nélkül szerbek voltak.²⁾ Az u. n. temesi bánság azonban az 1552. évi hadjárat következtében végleg török uralom alá kerülvén, a szerbek, a kik maguk is közreműködtek e vidék bukásán, általában szolgaságba jutottak. A Temesvár, Becse, Becskerek, Csanád, Lippa stb. várakban székelő török helyőrség

1) Tinódi: Erdély históriája. III. rész. 1386—1390. vers.

2) Szalay László: Szerb telepek. 11. l.

erős kézzel nyomott el minden szabadság utáni törekvést, s ettől kezdve hosszú időre lejárt a szerbek önálló történeti szerepköre.

A törökök erélyes fellépése folytán Erdély sem maradhatott sokáig Ferdinánd kezében, és csakugyan már 1553-ban János Zsigmond mint fejedelem tért oda vissza. Visszatért a lengyel földről Petrovics is, a kinek érdemei jutalmául a szultán Lugost és Karánsebest adományozta. A csaknem egykorú Forgács nagyváradi püspöknek ez időből fennmaradt jegyzetei szerint az ezen vidékbeli nagyszámú fegyveres szerbek, Temesvár eleste után (1552.) ezer aranyat fizettek adó címén a temesvári beglerbégeknek, hogy békén maradhassanak.¹⁾

Szerbjeink az idétt a bánságon kívül a Bácskában is tekintélyes számmal laktak; de sajnos, ezekről kevés tudósítással rendelkezünk. Bácskából a mohácsi vész után a magyarság nagy részben kipusztult; a virágzó helységek romokká lettek, s azokon a szerbek ütötték fel tanyáikat. Verancsics, aki 1553-ban ezen a vidéken utazott, az itteni szomorú állapotok láttára ily szavakra fakad: „Jó Isten! Mily szomorú képe tűnt fel előttünk ama kitűnő és termékeny földnek; mily elhagyatott minden; a szántóföldeken és szőlőkön vadkanok tanyáznak; mily ritka mindenfelé a földmives, ritka az állat és csak a pusztaság végtelen.“ Hajósunk, egy szerb ember, mondá, hogy annyi lakost most harminc községben is alig találhatni, mint a mennyi akkor, midőn az ország még sértetlenül állott, egy községben volt.²⁾

A tiszadunaközi szerbek sokkal kevesebben voltak, sem hogy önálló szerepre tehettek volna szert. Czerni Jován bukása s ennek a vidéknek a török által történt elfoglalása után nem is hallunk e vidék lakóiról hosszú időn át semmit. A szegedi bég uralkodott e tájon, melynek baromtenyésztő és földművelő lakói nyugalomban éltek.

¹⁾ Forgács F.: Magy. Hist. III. könyv. 89—90. l.

²⁾ Verancsics: Összes művei. 1. köt. 290. l.

A török uralom megszilárdultával a szerbek önálló szereplésre szert hosszú időn át nem tehettek; hanem csakis kisebb-nagyobb csapatokban szolgáltak a magyar- és erdélyországi hadakban. Kalandvágó és harcias hajlamuknak nagyon megfelelt ez a foglalkozás, s úgy látszik, hogy azok, a kik a kardot többre becsülték a pásztorbotnál, a szakadatlan háborúknak eme csodás korszakában állandó alkalmazást mindenütt nyertek. Így tudjuk, hogy Kolozsvárnak 1556. évi ostrománál szerbek is vettek részt; 1558-ban pedig Izabella királyné szolgálatában szintén sok szerb állott, sőt a lázadó Kendy Antalt is szerbek fogták el és végezték ki.¹⁾

Hogy a szerbek ebben a korban a török szolgálatában is tetemes számmal voltak, tanúsítja a többi közt Verancsics esztergomi érseknek 1562. okt. 11-én Mehemed hatvani szandzsákhöz írt levele, a melyben ezt a szolgálatában álló szerbek fékentartására kéri. 125, török szolgálatában álló, szerb katona ugyanis megtámadta és kirabolta a Kunságban fekvő Árokszállás községet, a melynek lakói Ferdinand hívei valának. „Mily kegyetlenséget követett el 125 rác gyalogostok — írja Verancsics — e hó (okt.) nyolcadikán a kunoknak Árokszállás nevű falujában, amely tudvalevőleg a mi császárunk és királyunk koronájához tartozik, borzasztó már hallani is, nem megtenni. Mely büntényt, hogy világosabban megtudhassál, elküldtem neked azon levél másolatát, melyet ama község lakói hozzám intéztek.“²⁾

A tiszavidéki szerbek, a kiket az érsek „rácok vagy martalócok“-nak (rasciani sive martalozii) nevezett, úgy látszik, csak rablásaik által lettek híresekké. Ez évi okt. 15. és 16-án Kóka és Bogma (?) nevű helységeket támadták meg, ahol állítólag huszonkét váci kereskedőt is meggyilkoltak, s az árúciókkekén kívül több mint 12,000 forintot raboltak el.³⁾

1) W. Betlen: De rebus Transsylvanicis, I. IV. p. 597. és 619.

2) Verancsics levele Mehemedhez. Összes művei. Mon. Hung. Hist. XIX. k. 388. l.

3) Verancsics levele Ferdinandhoz U o. 393. l.

De nemcsak pusztították és rabolták, hanem lassankint állandóan meg is szállták a szerbek a Tisza-Dunaköz helységeit; mindinkább északra nyomultak; mert Szerbiából a Szerémségbe, s innen a Bácskaságra folyton folyamatban volt a költözködés. Egy egykorú összeírás, a mely a Tiszavidék helységeivel is foglalkozik, 1572-ből hét kunsági helységet említ, mint olyat, a mely előbb a kunsághoz tartozott; de a melyek ekkor már szerbek által voltak megszállva.¹⁾

Nagy Szulejmán halála után (1564.) a török birodalmat nem tartotta össze oly vas kéz, mint azelőtt, és főleg a lepantói óriási vereség, a mely a kereszténység első nagyobb diadalát jelzi a törökökkel szemben, — ébreszté fel a porta leigázott alattvalóiban legelőször a szabadság visszanyerése iránti törekvést. Az 1580-as években nemcsak a balkánfélszigeti vidékeken, hanem hazánk területén is felébredt lassankint a török iga lerázásának ösztöne; bár egyelőre az eszközök erre hiányoztak. Azonban a nyugati segély reménye mindig újabb erőt öntött az elnyomottakba, s főleg az a körülmény, hogy Rudolf császár és király a törökkel a háborút 1591-ben provokálta: megérlelte a magyarországi szerbekben azon tudatot, hogy ütött a felszabadulás órája. A törökök ereje azonban, ez idétt még mindig sokkal nagyobb volt, semhogy a szerbek nyíltan felléphettek volna. Csak midőn már három éven át dúlt a háború, s midőn Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem a pápa és a császár ösztönzésére szintén elszakadandó volt a portától; sőt mint a lugosi bánság ura, a szerbeket is izgatni kezdte; látták jónak a szerbek fegyvert fogni.

E közben történt, hogy Palaeologus ciprusi érsek az erdélyi fejedelmet személyesen biztosítá arról, hogy mihelyt a keresztény hadak a Dunánál megjelennek, legott fel fognak kelni a görögök, bolgárok és szerbek; nem volt titok továbbá a magyarföldi szerbek előtt az sem, hogy a moldvai és havasföldi hospodárok szintén hajlandók a török elleni harcra; a házaló

¹⁾ A szeptesi kamara összeírása 1572-ből. Jerneynél. (Kel. Utazás. I. 275.)

kalmárok pedig már ekkor egész Becséig és Beeskerekig terjesztették képeit azon, állítólag Németországban feltalált ágyúknak, a melyekkel a keresztények egész török seregeket képesek egy-egy lövéssel tönkretenni.¹⁾

Ezek voltak az okok, aminek folytán Palatics György, lugosi bán, Báthory megbízásából könnyű szerrel fegyverbe állíthatta a bánági szerbeket, a kikhez 1594-ben a fejedelem Vajda Mihályt azon üzenettel küldötte, hogy nemsokára maga is haddal jó ki Erdélyből a közösen gyűlölt ellenség megtörésére és Lippa, Temesvár stb. várak bevétele céljából. „Különbén is meglevén bennök ilyesmire a hajlam,“ — írja egy kortárs — „rögtön rácok és oláhok, mert e két faj vegyesen lakja a temesi falvakat és mezővárosokat, másfél ezer erejéig gyűltek együvé s néhány török erődöt, mint Óhadot, Dobránt stb., megölvén az őrcsapatokat, kifosztottak, feldúltak. Beeskerekig száguldozván, ezt is, mert rác lakosai velök tartottak, elfoglalták. A temesvári basa, vele a gyulai, csanádi és lippai bégek, összesen talán 5000 fegyveres, ellenök indultak; de a rácok megverték őket, s midőn másodízben is megújulna a viadal, megverték őket másodízben is.²⁾

A szerbeket ezen győzelmek arra sarkalták, hogy Báthoryhoz követséget küldjenek, felszólítván őt, hogy ígéretéhez híven, segélyökre siessen, a mi felől a szerbek bizonyosak lévén, előre felajánlották neki az „Erdély és Szerbia királya, Moldva és Oláhország vajdája“ címet.

Báthory ezeket a címeket sem elfogadni, sem segélyt adni nem volt hajlandó, és pedig azért, mivel a magyarországi Duna vidékén folyt török háború jobbra fordultát várta, nem akarván a portát oktanul ellenségévé tenni. Hogy a szerbeket mégis megnyugtassa, Székely Mózes szemelte ki számukra vezérül, akit egy sereggel meg is indított. Székely azonban, midőn útközben arról értesült, hogy a török Győrt, Hatvant

¹⁾ Szalay László: Szerb telepek 11—12. l.

²⁾ W. Bethlen: Hist. pann. dac. lib. X. p. 478.

elfoglalta, Komáromot pedig erősen fenyegeti: nehogy a győzelmes török haragját Erdélyre vonja, jónak látta, az erdélyi határoknál állást foglalva, egyelőre tétlenül maradni.¹⁾

A szerbek most Székelyhez fordultak. Száva bán, Veli Mironith és Tódor vladika „az összes keresztény rácság“ nevében felszólítá (1594. jun. 13.) a vezért, hogy mivel ők már egy szívvel-lélekkel megkezdték a harcot, ne késsék segélyekre sietni. De Székely tudta azt, hogy a törökök erejével dacolni még most célra aligha vezetne, s főleg miután Erdély rendei a portával való frigyet felbontani — a felsőmagyarországi ügyek állása folytán — épen nem voltak hajlandók, ennélfogva kénytelen volt a szerbeket sorsukra bízni.

Báthory hadainak késedelme a szerbek bukását idézte elő. Hasszán temesvári beglerbég a nagyvezértől s a budai basától nyert segélyhadakkal, összesen mintegy 20,000 emberrel, támadta meg Beeskereknél az alig 4300 főből álló szerb, magyar és oláh hadat. Az ütközet csakhamar eldőlt; mert midőn a magyarság hátrált, a szerbek futásnak vélték a dolgot, s szétzaladtak. A török győzelme, mint az egykorú Decsi feljegyzi, ennek következtében oly teljes volt, hogy alig menekült el 300 felkelő.²⁾

Ily szomorú véget ért szerbjeinknek XVI. századbeli, második, önálló, szereplési ciklusa. Ez azonban csak a bánási, s nem az összes hazánkbeli szerbeket illette. A magyar és német hadakban a többi vidékeken még ezután is állandóan találkoztunk szerb katonákkal, a kik a keresztény fegyverek diadalait segítették elő. Így ugyancsak 1594-ben Esztergom ostrománál és bevételénél szintén kitüntek szerbjeink; a várat pedig épen a belakó szerbek közreműködésével vették be.³⁾

Az a körülmény, hogy Báthory Zsigmond 1596-ban végre nyílt szövetségre lépett Rudolfal, s így újabban szüksége volt

1) Fessler: Gesch. der Ungarn. VII. 314—315.

2) Bar. Decsi J.: Magy. hist. (Mon. Hung. Hist. XVII. köt.) dec. X. lib. V. c. 10.

3) U. o. Dec. X. cap. 8.

a bánsági szerbek karjára, rábirta a fejedelmet, hogy most már személyesen induljon Temesvár ostromára. Előre küldte tehát a szerbek előtt is tekintélyben álló és szerb eredetű Horváth Márkó vezérét egy szerb és magyar haddal a vár megszállására; azután végre a fejedelem is megérkezett. A Horváth alatti szerbek és a magyarok rohamai azonban visszaveretvén, és főleg minthogy a vár segélyére Belgrádból Hasszán basa is megindult, a fejedelem Erdélybe visszatért.¹⁾

A következő évben a háború ezen a vidéken is megújult; mivel a törökök az u. n. bánságban mindaddig nem láthatták biztosítottnak uralmukat, a míg Lugos, Karánsebes idegen kézben vannak. Mint a tapasztalat mutatta, innen indult ki minden mozgalom, s innen lehetett a szerbeket bármikor felkelésre bírni. Az 1597- és 1598-iki években a temesvári basa e vidék behódoltatásával foglalkozott tehát; azonban eredmény nélkül. Lugos urai, Barscay Endre és a szerb Horváth Márkó gerilla harcmodorukkal meggyorsították a basa vállalatait.²⁾

A XVI-ik század végén, a mint láttuk, szerbjeink a török elleni mozgalmakban még állandóan részt vesznek, s ebbeli szerepök az 1606-ik évi zsitvatoroki békéig el is húzódik. Ezeknek a mozgalmaknak további folyását felesleges részleteznünk. Meddő küzdelem volt az, a mely sem nagy események, — sem eredményekben nem lett gazdag. Az egész század története csak a mellett tanuskodik, hogy a magyarországi szerbek, ha független és önálló működésre tehettek szert, úgy rendszerint külön vajdaság alakításán fáradoztak; elnyomatásuk sötét napjaiban pedig bármely perében készen voltak a harcra, ha az a szabadság visszanyerését csak legkevésbő is kilátásba helyezte. A szabadság és önállóság után való törekvés jellemzi minden tettöket, s az ezen törekvésök által elérni óhajtott végcél, a jobb sors érdekében vívott küzdelmeiknél csak a fegyver volt az, a melylyel küzdhettek; ezért e század a folytonos hadakozás százada

¹⁾ Istvánfi: Hist. lib. XXVIII. p. 628. (1622. kiadás szerint.)

²⁾ B. Deesi J.: Magy. hist. dec. XI. lib. I. e. 9.

volt, mely alatt a szerbek karddal írták be nevöket hazai történetünk lapjaira.

A szerbek függetlenségi törekvései a XVI. század folyamán nemcsak megghiusultak; hanem magát e népet erkölcsileg és anyagilag egyaránt megviselték. Az 1594. évi nagy vereség utolsó kísérletök bukását jelenté, s a becskereki téren elhullottak sirhalmái még sokáig egy nagy nemzeti csapás gyászos emlékei gyanánt tekintettek. A szenvedett megpróbáltatások, a törökök győzelmes fegyverei elvégre is békénmaradásra és változhatatlan sorsúkkal való megelegetésre birták őket; s midőn a XVII. század beköszöntött, már teljesen megbarátkoztak a viszonyokkal. Azok, kik a Bácska, Bánság és Szerém vidékein tartózkodtak, a török adófizetői — s olykor katonái — valának; az Erdélyre és a felsőbb vidékekre kibújdosott szerbek pedig részint az erdélyi fejedelem, részint a király szolgálatában állottak.

Az u. n. tizenöt éves török háború lángja e század elején még mindig magasán lobogván, a harci kalandokra vágyódó szerbek ez idétt is állandó részesei valának e harcoknak. Tényleges szereplésökről e században legelőször az erdélyi részeken hallunk, hova az 1594. évi vereség után, Báthory Zsigmond fejedelem meghívására, tömegesen költöztek. Midőn a fejedelem távozása után öcsese, András, lőn Erdély urává, s midőn Mihály havasalföldi vajda 1599-ben e tartományba tört, a szerbek tetemes részben voltak ez utóbbinak segélyére.¹⁾ Mihálynak megöletése után a szerbek egy része Lugos és Karánsebes vidékére menekült, nem csekély zsákmányt vivén magával, melyet az erdélyi rendek nem is késtek visszakövetelni e városok akkori uraitól.²⁾

Midőn 1603-ban Radul vajda jött be Erdélybe, a szerbeket ismét oláh párton találjuk. Távozása után pedig Rác György nevű szerb vezére oly utasítással birta 2000 főből álló szerb és oláh hadát, hogy Bástá szolgálatában álljon. A szerbek azonban

1) Szamosközi: Tört. Marad. Mon. Hung. Hist. XXVIII. köt. 325. l.

2) Török-magyarkori Tört. Eml. III. köt. 40. l. Okmtr.

az önállóságot Básta zsoldjánál többre becsülve, legott a széke-lyek és szászok vidékeire rontottak, hol iszonyú pusztítás jelölé minden lépteiket. Bástának utóbb sikerült Rác Györgyöt részére nyernie, s a szerbeket állandóan szolgálatába fogadván, ezek a szörnyű ember távozásáig hivei is maradtak.¹⁾

De nemcsak az erdélyi részeken, hanem Magyarországon is részesei a szerbek a küzdelmeknek. A Böcskay s párthívei ellen operáló német hadak tetemes részét képezték, s nemcsak a Tisza-Duna-közön, hanem az északi vidékeken is szerepeltek. 1604 őszén Barbiano, császári vezér, Nagyváradról Tokaj felé indulván, midőn Rakomaz táján a Tiszán átkelne, akként intézkedett, hogy a német hadakat előre átküldé: a szerbeket és magyarokat pedig fedezetül a nevezett helységben visszahagyá. E közben történt, hogy Lippai Balázs hajdúival hirtelen meglepé s csaknem egészen levágá a szerbeket.²⁾ Az egykorú Szamosközi ide vonatkozólag a többi közt ezeket írja: „A rác had, kinek falujokat, feleségeket, gyermekeket az hajdúk ezelőtt egy néhány nappal levágták, dúlták és felégették volt, ezek is össze-gyülekezvén, mikor megértették volna a generális (Barbiano) jövetelét, ugyanazon hadba jöttek volt és miért, hogy az hidon nem mehettek mindjárt által, — mert a németek és vallonok költöztenek először, — be mennek Rakomazra és ott telepednek le, nem félvén semmi ellenségtől. Ezekkel együtt a széke-lyek és magyarok mennek oda be a faluba, mely az hidtul volt u. m. egy fertály magyar mértföldnére, várván azt, hogy mikor az német és vallon tábor által költözik űk is aztán az tábor után által menjenek. Ott a rácok addig nyugodtanak és várakoztanak, hogy immár hétfőre viradóban, azaz 25-die okt. mikor semmit sem félnének, nagy hirtelen ráütnek az magyar hajdúk Rakomazra; egyelőször mind magyart, mind rácot egyaránt vágtanak; mert az első berohanásban nem válogathatták meg űket; de azután a magyart nem bántották; sőt kiáltották és meghatták;

1) Szamosközi : i. m. Mon. H. Hist. XXVI. köt. 277. és 331—340. l.

2) Istvánfi : Hist. XXX. könyv. 814. l. (1622. kiadás szerint.)

hogy félre álljon a magyar. (Oldaljegyzetben: Volt ott Rakomazon Lónyai János u. m. kétszáz magyarral, azokban is nagy kár lött.) Sokan így cselekedvén, megmenekedtek mind magyarok, mind székelyek. A rácokat mind házban, mind házon kívül valahol kit találtak mind vágton vágták. A generális hada: német vallon, erdélyi magyar és valakik voltak onnat túl az hidon, az Tiszán túl nézték és hallották ezeknek veszedelmeket. Mikor megütötték volna Rakomazban az rácokat, az várbul Tokajbul, álgyukkal lüttenek, abbul vötték eszekben az magyar hajdúk jelenléteket és az rácok veszedelmét. De az generális hadából senki sem ment segítségre által; mert igen szorosan volt az dolog. Végre Szegedi Márkó, a rácok kapitánya, csak szőrin lovára ragadván és főlig mezítelen által usztatja az Tiszán, és úgy jő az generális hadába. Voltak az rácok, az mint megintézhettük, négy seregbe. Számok zászlóaljához képeşt kétezeren volt; de személy szerint voltak u. m. ezerhétszázon, azokból huszonöt el nem szaladott.¹⁾

A krónista itt idézett szavai tanusítják, hogy a felkelő magyarság és a királypárti szerbek már ekkoriban mily engesztelhetetlen ellenségei valának egymásnak. Kétségtelen egyszersmind az is, hogy az északi vidéki hadjáratokban tömegesen vettek részt a tiszavidéki szerbek, mert a fentebbi információ szerint csak Barbiano hadában 1700-an voltak; s hogy a harcés kalandvágy mily messze földre vezette őket, legékesebben mutatja az a körülmény, mely szerint Tokaj vidékén is a Szegedi Márkó²⁾ emberei kalandoztak.

1) Szamosközi: i. m. M. Hung. Hist. XXX. köt. 247—248. l. A szintén egykorú sárospataki krónika ez eseményt némi változtatással így adja elő: „Jakab János és Pethé László (Barbiano emberei) elszaladnak Váradról, az hajdúság utánok vala; de nem éré. Nem arra vitte a kalauz, a merre várják vala; Tokajhoz érkezik este (a német) általjó (a Tiszán) és a deszkákat felszedeti utána; a rácok oda által setétülnek; a hajdúk reájok érkezvén, levágják; a Tiszában is sokan vesznek“ stb. (l. Sárosp. Krón. Tört. Tár. IV. köt. 68. l.)

2) E szerbvezér, úgy látszik, azonos azzal a „vajdával“, ki Básta seregében is megfordult. (Szamosközinél. Mon. Hung. Hist. XXX. köt. 312 l.)

A körülmény, hogy a pár évvel előbb folyt erdélyi mozgalmakban a szerbek, mint a fejedelem ellenségei vettek részt: az Erdélyt a bánsági részekről elválasztó vidékeken, főleg a lugosi és karánsebesi bánságokban heves ellenségeskedést idézett elő a magyarok és szerbek között. Ehhez járult, hogy a szerbek a bánságnak török uralta vidékeit elhagyva, szintén e részekbe költöztek, s számok mindegyre növekedvén, utóbb — a magyar uralom rovására, — önállóságra törekedtek. Az általok ez ideált indított mozgalmak részleteit — adatok hiánya miatt — csak kevésbé ismerjük s csak annyi bizonyos, hogy a szerbek 1604. okt. 10-én Karánsebest hirtelen megtámadták, bevették és kifosztották. Tervök végleges kivitelében azonban a lugosi, karánsebesi és erdélyi magyar hadak által megakadályoztattak.¹⁾

A királyi hadakban szerbek mindenfelé voltak alkalmazva. Az adatok azt mutatják, hogy a trón iránti hűség már e század elején ép úgy jellemzi őket, mint később bármikor. Innen van, hogy a fontosabb várak őrségét részben szintén szerbek képezték; mint pl. Tokajban, mely annyiszor volt kitéve a felkelők támadásainak. 1605 elején történt, hogy Bocskai Lugasi János alvezérét küldi Tokaj ostromára; azonban bár Lugasi a várost bevette; a várban levő csekély számú szerb és német őrség pedig legnagyobb éhséggel küzdött; az erőd bevétele még sem sikerült.²⁾

Ugyanez évben Bocskay Erdélyre indulván, a szerbek mozgalmairól újabb híreket hallunk. Rácz György, — állítólag a havasalföldi vajda utasítására, — szerb és oláh hadával szintén Erdélyben termett, és Segesvárbán foglalt állást. Azonban bár serege harmadfélezer főből állott, miután Bocskay a város falai alatt megjelent, kegyelemre megadta magát, s a szerbek, oláhok és kozákokból álló hada részint elszéledt, részint Bocskayhoz szegődött.³⁾ E közben a marosvidéki szerbek nem közönséges

1) Szamosközi: Tört. maradv. M. Hung. Hist. XXX. köt. 254—255. l.

2) Szamosközi: i. m. Mon. fl. Hist. XXX. köt. 309. l.

3) Gr. Mikó: H. M. H. H. VII. k. 171—2. l. és Szamosközi: i. m. M. II. H. XXX. 309.

terveket főztek. 1604 őszén ugyanis Bocskay a még akkoriban folyton az erdélyi fejedelmek fennhatósága alatt álló lugosi bán-ság fejévé egyik hívét, Keresztesi Pált, tette, kinek — az egy-korú író szavai szerint — azon meghagyást adta, hogy: „a rácokat a véghelyekből kirekessze, az mint legjobban lehet sine tumultu.“ Bocskayt ezen elhatározásra kétségkívül azon ellenséges viszony birhatta, mely a magyar és szerb elem között nemcsak a távoli csatatérekben, hanem a vidéken is gyakran nyilvánult, s melyből kifolyólag félni lehetett, hogy a királpárti szerbek kedvező alkalom esetén a várakat a németek kezébe adandják. Lugosnak új ura, Keresztesi Pál, tehát akként teljesíti a fejedelem meghagyását, hogy a szerbeket bizonyos ürügyek színe alatt mind Lugos, mind pedig Karánsebesből, Lippa és Jenő várakba küldé őrség gyanánt. A Lippába telepített szerbek értesülvén átköltöztetésök valódi okairól, a következő (1605.) évben erős boszút forraltak. Formális összeesküvést szerveztek, melynek szálait egy volt lugosi alvezér, Gyoro Beslia szötte, a kivel egyetemben elhatározták, hogy a várat török kézbe bocsátják. Lippa parancsnoka, Rákóczy Lajos, korán értesült a szerbek konspirációjáról; de csekély számú magyarjaival a felesszámú szerbek ellen mit sem tehetett; s így történt, hogy midőn az összeesküvők meghívására a temesvári basa egy hadosztálya a város alatt megjelent; a szerbek (1605. jul. 6.) a várat a magyarok ellentállása nélkül nemcsak átadták; hanem a magyarokat kifosztották, részben leölték, Rákóczyt pedig elűzték.

Alig került azonban Lippa a törökök kezébe, midőn a következő évben a szerbek érezhették boszúsugallta tettöknek káros voltát. A török parancsnokság elvögre is súlyosabban nehezedett rájuk a magyarokénál; miért is midőn Bocskay¹⁾ egy

¹⁾ Bocskay mennyire szíven viselé e vidék sorsát, legjobban mutatják Rákóczy Zsigmondhoz 1606 ápril 29-én írt következő sorai: „ . . . Kegyelmed . . . legyen azon, hogy azok az helyek mindgyárást jussanak jó állapotra. Most az rác nem fog idegen lenni az magyar társaságától; most az ideje, hogy ha lehet, valóban raknák magyarral meg azokat az helyeket . . . a jenei kapitány mint jó gondot viselne ezekre“ stb. (Bocskay Istv. Levelezése. Tört. Tár. 1878. évf. 82. 1.)

pár híve, mint Petneházy és Pécsi Simon Lippa visszavételén munkálkodtak, és e célból a jenei oláh vladikát, a szerbek megnyerése végett a várba küldék; ezek készek valának a visszapártolásra. Rákóczy Lajos is visszaérkezvén a felső vidéken szedett hajdúival, miután Petneházy a várbeli szerb főembereket: Radul kapitányt, Kalauz Pétert, Papi Stépánt és Deli Szávát hét pecsétetes levele által biztosítá, hogy semmi bántódásuk sem lesz; a szerbek adott jelre megtámadták az 500 főből álló török őrséget, s midőn Kalauz Péro a parancsnokló jancsáragának, Abiszunak, fejét a magyarokhoz kiküldi, a hajdúság berohan, s közös erővel elfoglalják a várost. (1606. ápril 7.) De a vár, melyben az őrség tisztán csak törökökből állott, még egyre tartá magát; sőt mi több, a Lippát fenyegető veszélyről értesült temesvári basa Becse és Pancsováról az ostromlók elűzésére tetemes sereget küldött. A magyarok és szerbek tehát most előbb a segélycsapatokat megszalasztva, heves ostromra készülnek, midőn a várbeli török „hitre“ megadja magát, s hajókon Arad felé távozik. Alig két év leforgása alatt így jutott Lippa majd török, majd pedig magyar kézbe a szerbek sajátos magatartása és cselei folytán.¹⁾

Mialatt az erdélyi határrészekben ily jelenetek előidézői valának a szerbek, a távoli csatatereken is fel-feltűnnek. Az alvidéki szerb lovasság, mint említők, mindenütt hű kísérője volt a német hadaknak; önálló csapatokba osztva, legtöbbször zsold nélkül, csak a zsákmány kedvéért, felkerekedék az alvidék marcona fia; versenyt száguldott hegyen-völgyön Bocskay híres hajdúival, bátorság és harciasság dolgában elérte, kegyetlenségben meghaladta a kurucokat. Pozsonynak 1605-ben történt ostroma alkalmával szintén kitűntek a szerb csapatok. Bocskay hívei török és tatár segéd-csapatokkal együttesen nyomultak a város alá, s hogy a támadás nem sikerült, jó részben azon hősi küzdelemnek vala köszönhető, melyet a temesvári Száva vezérlete alatti szerb lovasság tanúsított. Száva vezér Bástának

¹⁾ Szamosközi: i. m. Mon. Hung. Hist. XXX. köt. 352—353. és 359—361. l.

hű kísérője s kedves híve volt s a város megmentéseért életével adózott; mert a harc tüzeiben egy tatár nyilával halálosan megsebzé, és mint egyik kortárs — író mondja — meghalt az egész hadsereg nagy bánatára.¹⁾

Hogy a szerbek nem egy helyütt adták vitézségök fényes jeleit, tanúsítja a fenntebbieken kívül Mátyás főhercegnek ez évi dec. 14-én Joachim Frigyes választó-fejedelemhez írott levele is, melyben őt a hidvégi győzelemről tudósítja. „3000 tatár — írja — 1000 török és 250 lázadó (Bocskay hívei) megtámadta táborunkat Hidvégnél. A rác lovasság, a vallonok és végre a tábornagy a Rábáig verték vissza őket. Sok fogoly és 1500 tatárló maradt kezünkben“ stb.²⁾

Az 1606. évi pécsi és zsitvatoroki béke a hazánk területén dúló hosszas háborúknak végét szakítván, a harci zaj egyelőre elnémult s a szerbek is nyugalomra térhettek. E nyugalom azonban nem sokáig tartott. Azon nagy mozgalom, mely a bécsi körökből kiindulva csakhamar áthatá a monarchia népeit s mely II. Rudolf császár és királynak az uralomtól való megfosztása és Mátyás főhercegnek trónra emelése érdekében most megindult, a szerbeket is a tett mezejére szólítá. Mátyás főherceget magyarországi hívei tetemes haddal segítették tervének kivitelében s azon tekintélyes had, melylyel Thurzó György Csehországba nyomult, nemcsak magyar önkéntesekből, hanem feles számú szerb zsoldosokból is állott.

Az ezen idei táborozásra érdekes világot vet Thurzónak Illésházy Istvánnal váltott levelezése, mely csak a közelmúltban került napfényre. Thurzó, mint fővezér állandó összeköttetésben volt Illésházyval, főleg mivel hadainak zsoldját ez expediáltatta. Hogy a szerbek tetemes számmal voltak a táborban, mutatja azon körülmény, mely szerint Thurzó 1608. máj. 6-án Pirnicen kelt levelében azt írja, hogy 200 fővel több szerb jött táborába, mintsem a mennyinek megfelelő zsold volt előírányozva. Kéri

1) Istvánfi: Hist. lib. XXXIV. pag. 828.

2) Regesták. Tört. Tár. 1878. évf. 923. l.

tehát Illésházyt, minthogy hadai úgy is fizetetlenek s e miatt már zúgolódnak is, pontosan küldesse a zsoldot.¹⁾

Thurzó juniusban már visszafelé térőben, morva földön táborozott, midőn egyik (junius 18-án kelt) levelében hason értelemben kénytelen írni Illésházynak. E leveléből azt is megértjük a többi között, hogy a szerbek csak ez évi július 18-ig kötelezték magukat szolgálatra. Írja egyszersmind, hogy a csapatok kapitányai előtte kijelentették, miszerint addig eloszolni nem fognak, míg zsoldjuk teljesen ki nem fizettetik. „Hogy azért — írja a fővezér — sub disciplina viselhessem őket és se morva, se magunk hazája károkat miattok ne szenvedjenek, kegyelmedet . . . kérem mindjárt késedelem nélkül expedálja Lipót Pécsi uramat az pénzzel . . .”²⁾

A Mátyás főherceg érdekében alakult szövetséges hadak Prágáig nyomultak; azonban miután Rudolf császár a trónról a főherceg javára 1608. június 18-án önként lemondott, e hadseregére többé nem volt szükség. A Thurzó táborában volt szerbek tehát még ez év nyarán szintén elbocsájtattak, úgyszólván a nélkül, hogy valamely csatában részt vehettek volna. E vérnélküli háború mintegy átmenetet képez a lizenőtéves nagy küzdelmek és II. Mátyás király uralkodásának teljesen békés érája között. Innen kezdve azon békeidő tartama alatt, melyben a zsitvatoroki egyezmény folytán csaknem teljes húsz éven át részesült hazánk, a szerbek elől a nyilvános szereplés tere jobbra el volt zárva s csak itt-ott a várak őrségeiben teljesítének katonai szolgálatot.

Midőn Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem, 1616-ban Lippát a török kezére bocsájtani kénytelen, ama kor krónistája méltó keserőséggel kénytelen feljegyezni, hogy e nevezetes végház,

¹⁾ Illésházy és más főurak levelezése, 1605—1608. Tört. Tár. 1878. évf. 882—883. l. „Én uram — írja Thurzó Illésházynak — . . . látja Isten . . . annyi búsulásban és gondban vagyok immár mind az végbeli (szerb), mind egyéb rendbeli vitézlő nép miatt, hogy följebb sem lehet, mindenik fizetetlenségét számlálja előttem . . . Azért kérem kegyelmedet, mint jóakaró komán uramat, kegyelmed maturálja az pénznek felküldését, mint az rácoknak való fizetést s mind a többit . . . A rácoknak . . . minthogy kétszáz lóval többen jöttek, ő felsége most azoknak pénzt ad,” stb.

²⁾ U. o. Tört. Tár. 1878. évf. 898. l

bár a szerbek által már tíz évvel előbb a törököknek adatott át, majd meg ugyancsak a szerbek segélyével vétetett vissza; mégis, most „az országnak megbecsülhetetlen kárával, ismét török kézbe esett vala.“¹⁾ De nemcsak ezen, hanem a többi, főleg a törökökkel határos részekben álló várakban is találunk ezidétt szerbeket, kik nemcsak a nyílt táborozásoknál, hanem az erősségek falai között is mindig jó katonáknak bizonyultak.

Azonban a körülmény, mely szerint a törökkel kötött béke csak fegyveres béke volt, a mennyiben, ha a békeokmányt aláíró felek valamelyike portyázásra, falvak felzsákmányolására, vagy egyes nagyobb területek elfoglalására indult is, ez az egyezmény megszegése gyanánt éppen nem tekintetett mindaddig, míg az ellenfél ágyúkkal nem járt s várakat nem ostromolt. A béke ily értelemben való magyarázása, honi történelmünk tanúsága szerint, első ízben a török részéről eredt s így nem csoda, hogy a békeidő tartama alatt szenvedett károk megtorlására nálunk is fegyveres csapatok szerveztettek; sőt legtöbbször önként alakultak, melyek a töröknek nem kevés kellemetlenséget szerzének. Egykorú adatok egész halmazával be lehetne igazolni, hogy e guerillaszerű, apró harcok és portyázások legnagyobb mesterei, a magyar hajdúkon kívül, a szerbek valának. És ez könnyen érthető, ha tudjuk, hogy e népnek, mióta ősi hazáját elhagyva, a törökök üldözései elől hazánk területére bújdosott, itt, az ellenség szomszédságában, a harcok zaj képezte bölcső dalát, a küzdelmek nevelték őket férfiakká s legtöbbször a csataterék fővenye borított reájok szemfedőt.

Nem lehet célunk e helyütt az apró kalandokat vázolni, melyek a hazánkbeli akkori életet mintegy mithoszi korba varázsolták. A küzdelmek béke idején is napirenden voltak, s az önfeláldozó hősiség e harcok közepett olykor gyermekessé, majd meg a durva tett vált nagyszerűvé. Oly kor volt ez, melyben a rablás, pusztítás és öldöklés erénynek tekintetett; mert mindaz az ellenség rovására és gyengítésére történt; a bárdolatlanság,

¹⁾ Szalárdi János: Sir. Magy. krónikája. II. könyv. 2. fejt.

az ököl joga a középkor minden borzalmasságával felújult a négyes folyó szeldelte téreken; nem esoda tehát, hogy a szerbek új hazájokban nem dicselkedhettek egyéb, mint a kard által szerzett érdemekkel. Így 1624-ből egyik császári követ tudósítása szintén a szerbek hadi tetteiről emlékezik. Ez év nyarán ugyanis a székesfehérvári portyázó csapat megtámadott egy, valószínűleg Buda felé igyekvő török hadosztályt, azt szétszórta és kifosztá, úgy, hogy magok a szerbek nem kevesebb mint 40,000 tallért vittek be Székesfehérvárra.¹⁾

A XVII-ik század első felében, midőn a töröknek foglalásai hazánkban egyelőre véget érnek, s midőn (a zsitvatoroki békénél) először lesz a német császár és magyar király egyenlő rangú alkudozó féllé a szultánnal szemben: ekkor a török birtokok határainak s így az adózó nép mennyiségének megállapítása, hosszas tárgyalásokra adott alkalmat. Különösen sok jegyzékváltásra adott ez alkalmat pár év múlva, midőn az u. n. szőnyi békében (1627) a határok megállapításáról volt szó. Ez idétt ugyanis a török birtokhatárok annál nehezebben voltak megállapíthatók, mert ezeknél irányadóul azon községek vétettek, melyek lakói előbb a szultánnak adóztak. Számtalan vidék volt azonban, a mely mind a király, mind pedig a szultán részére fizette az adót, minden rendszer nélkül. Ezek voltak az úgynevezett „kétfelé adózó“ területek, s ezen területbe esett csaknem az egész Tisza-Dunaköz, a mely vidéken majdnem legtöbb szerb lakott. Az 1627. évi alkudozások egyik célja a kétfelé adózás megszüntetése s a birtokhatárok tüzetes megállapítása volt. Hogy a hazánkbeli szerbek csakugyan az ellenséges földekkel határos területeket lakták, kitünt ekkor is, mert a törökök a birtokok határvonalául a szerb telepeket tekintették. Ez természetesen hosszabb polemiára adott alkalmat; mert a királyi megbizottak nem a szerb telepek, hanem a földesuri jog alapján kívánták a határok kiszabását. Éppen azért tehát, midőn a törökök azt követelték, hogy az alföldi szerb falvak csupán

¹⁾ Regesták. Tört. Tár. 1879. évf. 537. l.

csak a portának adózzanak, s így a török fennhatóság alá kebeleztessenek, hivatkoztak arra, hogy e falvak lakói már előbb is adóztak török részre, s hogy a hajdúk által csak a zsitvatoroki béke (1606) óta hódoltattak be királyi részre.

A királyi megbizottak előadása és egyéb egykorú adatok alapján tudjuk azonban, hogy a végvidéki szerbek legnagyobb részt a magyar király hívei és adófizetői valának. Tény ugyan, hogy a török szolgálatában is sokan állottak; a határszéleken itt-ott független életet folytattak, nem hódolva sem egyik, sem másik részre; de mégis kétségtelen az is, hogy — főleg a felső vidékeken — a szerbek úgy a földesurat, mint a vármegyei hatóságot elismerték. A mi pedig a birtokok ezen kori határvonalát illeti, „a rác telepedéseket — írja egyik jeles történészünk — csak délen vehetjük határvonalul. Tudva van ugyanis, hogy a török időkben a rác telepedések felterjedtek Budáig, Győrig, s általában a Dunántúli részekben sokan voltak Így alaptalan lenne a török követelés szerint nemzetiség alapján akarni határt vonni a kétfelé fizető és csak a töröknek hódolt helyek közt. A nemzetiségi szempont csak a déli határra nézve állhat; a mennyiben az ama déli részekben a török uralma idején betelepedett rácok el nem ismertek földesurat magok felett. Lehetek már Tolnától kezdve délre ily faluk; míg lehetek Bács megyében magyar faluk, melyek magyar földesuraik hatóságát elismerték.“¹⁾

A szőnyi béketárgyalásoknál, — melyek ez évi (1627.) szept. 12-én befejeztettek, s melyek által a béke közel husz évre újjálag biztosított, — a magyarországi szerbek közjogi helyzete nemcsak bő megbeszélés tárgyát képezé; hanem egyenesen mint főfontosságú politikai kérdés először került előtérbe. Az előző korszakokban, eltekintve I. Mátyás királyunknak a XV-ik században alkotott némely törvényeikkeitől, hazánkban a szerb nemzetiségi kérdés legelső és legrégebbi alakban a szőnyi békében került szőnyegre; s ettől fogva a XVII. század végeig

¹⁾ Salamon F.: Magyarország a török hód. korában. (1864.) 312. l.

mintegy fokozatosan nőtte ki magát. A szerbek, mint önálló nemzetiség, ugyan még e korban éppen nem voltak hazánkban törvény által elismerve; de mint hadászati tényezők már jóval előbb biztosították nemzetiségi önállóságukat, mintsem az 1691. évi tömeges beköltözés megtörtént és a törvény által, mint ilyenek, elismertettek volna.

Még a szőnyi béke nem is biztosította hazánk nyugalalmát, midőn a honfiak figyelmét új és nagy mozgalmak vonták magokra közép Európában. Az 1618-ban kitört vallási háborút értjük, mely hazánkra is mély kihatással volt; s mely rövid idő alatt nemcsak nálunk újítja fel a rég lezajlott véres jeleneteket; hanem a magyar és szerb hadaknak külföldön is bő alkalmat nyújtott a szereplésre, mert míg egy részről Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem, már a következő évben fegyvert fogott a protestansok érdekében, s hadai pár hó alatt a Királyhágótól Pozsonyig kalandoztak: addig más részt előbb a cseh, azután a németországi hadjáratok vették igénybe a birodalom haderejét. Szerbjeink Bethlennel szemben most is a király és a katolicizmus érdeke mellett foglaltak állást; s így részint az erdélyi fejedelem elleni, részint a külső háborúban vettek részt.

A szerbek ez idei hadászati ténykedéseiről aránylag kevés adat maradt reánk; főleg azért, mert a kútfők, melyek e hadjáratokra vonatkoznak, a szerbekre nincsenek speciális tekintettel; hanem az ausztriai és németországi csapatokról többnyire általánosságban szólnak. Mindazáltal azon néhány reláció alapján is fogalmat alkothatunk a szerbek ez idei szerepléséről.

A harmincéves háború idején külföldön szereplő szerb csapatok ténykedését csak részben s vázlatosan ismerjük; sőt e nagy háború történetével foglalkozó írók is kevés figyelemben részesítették. Azon körülménynél fogva ugyanis, mely szerint a szerbek a horvátokéhoz hasonló nyelvet beszéltek, típusuk és hadviseletük ugyancsak ezekével csaknem teljesen megegyezett: a nemzetiségi viszonyokat nem igen ismerő, vagy egyszerűen ignoráló nyugatiakat ez idétt is arra birta, hogy a szerbeket a

horvátokkal rendszerint egynek vegyék. Innen van, hogy legtöbb kútfő, míg a horvátok viselt dolgaival bőven foglalkozik, addig a szerbekről egy szóval sem emlékezik. Eltekintve attól, hogy a szerbek már a fehérhegyi győzelmes csatában (1620) tetemes számmal vettek részt, s így kétségkívül a további hadjáratokban is szerepeltek, bizonyos az is, hogy Waldstein¹⁾ az u. n. horvát karabélyosai sorában a horvátokkal együtt szintén sokan szolgáltak. Mindennek dacára említés róluk alig tétetett; mert ők a közös „horvát“ gyűjtő név alatt foglaltattak.

Mindannak dacára, hogy ez időből a részletes relációk hiányzanak, bizonyos, miszerint a szerbek nemcsak az apró esetepaték és portyázások, hanem valamennyi nagy csatában is jelen voltak. Így a lützeni (1632) és a nördlingeni (1634) ütközetekben szintén találkozunk velök; sőt azt is tudjuk, hogy egyedül Isolani, császári tábornok hadtestében ekkoriban közel 10,000 szerb és horvát szolgált.²⁾ A vallási háborúk alkalmával tanúsított hűség és buzgalom jutalmazásának tulajdoníthatni tehát azon körülményt, hogy II. Ferdinand király 1627-ben ünnepélyes oklevéllel biztosítá a magyarországi szerbek régi kiváltságait. E kiváltság-levelet a király nagyobb biztosíték kedvéért már 1630-ban újból megerősíté. Ugyanezt tette III. Ferdinánd 1642-ben, a midőn a szerbek érdemeit szintén méltányolni akarván, az 1627. évi privilégiumot átírta és kiadta.³⁾ E kiváltság-leveleket a szerbek a trón szempontja szerint annál inkább megérdemelni látszottak, mert mialatt egy részök külföldön táborozott, a hazánkban fel-felgyuló vallási és szabadsági küzdelmek lángjainál szintén reflektálódott némi fény a szerbek tetteire. Bethlen halála után I. Rákóczy György fogott fegyvert a protestantizmus védelmére, s a most megújult küzdelmek újabb alkalmul szol-

¹⁾ Hogy e név ezen alakja helyes, ezt Gindely A. legújabb művében (Gesch. d. dreissigjühr. Krieger I. köt. Vorwort 10. l.) kimutatá.

²⁾ Picot: Les Serbes de Hongrie etc. 59. l. és Stopfert: Gesch. d. Militärgrenze. (1840.) 40. l.

³⁾ Közölve ez oklevelek Czoernignél: Ethnogr. III. Beilagen 65—66. l.

gáltak az itthon maradt szerbeknek a szereplése. Mint mindig, úgy most is túlnyomó részök a király, III. Ferdinánd szolgálatába állott; azonban az erdélyi széleken lakó s így a fejedelem fennhatósága alá tartozó szerbek egy részét Rákóczy fegyvereseinek sorában találjuk. Szalárdi, ki a fejedelem udvari hisztoriografja vala, jegyzeteiben, melyeket e korra vonatkozólag reánk hagyott, a fejedelem szolgálatában álló szerb csapatokra nézve is nyújt némi felvilágosítást. Tőle tudjuk, hogy I. Rákóczy Györgyöt hosszas hadjárataiban számos szerb fegyveres is segítette. Így 1634-ben Haller Gábor fejedelmi vezér alatt az erdélyi széleken, az erődök és sáncok őrizetére szintén szerbek alkalmaztattak.¹⁾

Az Erdélyben lakó szerbek, mint fentebb említők, legnagyobb része még Báthory Zsigmond idejében költözött e földre, ki a jenei gör. kel. szerb püspököt is országába fogadá s Gyulaféjérvárott telepíté le. Az erdélyi szerbek ettől fogva legnagyobb részt állandó hívei valának a fejedelmeknek, jóllehet számuk — főleg Bocskay idejében — tetemesen megapadt. Ez azonban nem akadályozá I. Rákóczy Györgyöt abban, hogy arra törekedjék, miszerint a szerbeket valamikép a protestantizmus számára megnyerje. E célból II. Genadius gyulafehérvári püspököt a protestans katekizmusok elfogadására és hívei között való terjesztésre kényszeríté. De a szerbek reformálása egyáltalán nem sikerült; sőt II. Rákóczy György a szerbek és oláhok iránti tekintetből a görög keleti egyház szervezését is jónak látta. E végből történt, hogy Kolozsmonostoron 1656. dec. 28-án kelt oklevél Brankovics Szávára ruházta a fejedelem az Erdélyben és a hozzá kapcsolt részekben létező gör. keleti hitvallású egyházak püspökségét, miáltal a szerbek és oláhok vallásilag is elismertettek.²⁾ Azon vád, melyet az újabbkori szláv írók e fejedelem ellen hangoztatnak s mely az ószláv nyelvnek a liturgiai használatból való kiküszöbölése és az oláh nyelvvel való helyettesítésében állott, csak részben illetheti Rákóczyt; mert

¹⁾ Szalárdi: Sir. Magy. krónika III. könyv. 12 feje.

²⁾ Közölve ez oklevél: Szrpszkii Ijetopisz. 1841. évf. I. köt. 129. l.

hogy ez a vallási téren ez idétt mindenható Csulai György intézkedése folytán történt, Szalay alaposan kimutatta.¹⁾

Az 1645. évi linczi béke hazánknak, az 1648. évi vesztfáli béke pedig a birodalomnak is megszerezvén az annyira szükséges nyugalmat, ekként a hosszas háború, mely a XVII. század nagy hadjáratainak első ciklusát képezé, befejezést nyert és a szerbek, kik, mint fontos hadászati tényező, már ekkor is állandó részesei voltak a csatatereknek, egyelőre ismét nyugalomba vonulhattak. E nyugalom azonban most is csak a fegyveres béke nyújtotta nyugalom vala; mert a vallási háborúk lezajlása után egy újabb török háború előjelei csakhamar mutatkoztak.

A harmincéves háború bármily óriási áldozatába került a császári udvarnak, s bár az általa ütött sebek még igen sokáig valának érezhetők: mindazáltal kétségtelen, hogy a birodalmi hadseregnek nézve kitűnő előiskola gyanánt szolgált azon nemsokára bekövetkezett török háborúkra, melyek folytán hazánk az ozmán uralom által végleg felszabadult. Azon szerb zsoldos csapatok, — melyek a vallási háború tartama alatt a németországi csatatereken részt vettek, ámbár a magyar és horvát csapatokkal együtt sokat szenvedtek s létszámunkban is megfogytak, — szintén nem egy fontos hadászati tapasztalattal tértek meg tűzhelyeikre.

A század háborús jellege azonban nem engedé sokáig nyugodni a fegyvereket. A szőnyi béke ideje lejárt s a hadi mozgalmak újból megkezdődtek. A török pusztítva kalandozott minden felé. A dunántúli vidékeket — úgy lászik — a töröknek hódolt szerbek is kezdték nyugtalanítani. Mansfeld császári vezér, nemkülönbén a dunántúli hadak vezérei, Batthyányi és Nádasdy, 1657 elején Sárváron értekezletet tartottak, melyen a a garázdálkodó szerbek megfenyítésére tőnek előkészületeket. E tárgyban az egykorú Vitnyédi jan. 19-én a következőket írta Zrinyi Miklósnak: „Megírtam vala Nagyságodnak, Sárvárrott

¹⁾ Szalay L.: Szerb telepek. 16. l.

conciliumot tartottak az idevaló urak, kik közt Mansfeld is volt, elvégezték, egy rablást tegyenek az rácságon“¹⁾ E levél további tartalmából az tűnik ki, hogy a bécsi illetékes körök ellenezték a szerbek háborgatását, s hogy a vállalatnak titokban kellett volna végrehajtatnia; de végre is abban maradt. Vitnyédi jan. 23-án ugyanis már ezeket írja: „Az urak lehetetlen (hogy) elmenjenek csatára ez iszonyú hidegben annálinkább, ha parancsoltak nekik felőle (t. i. Bécsből), talán megtartózkodtak; szép tanács, kinek maga közül találkozott árulója“²⁾

De bár nem értesülünk csatározásokról, a fentebbiek nyomán mégis bizonyos, hogy a törökpárti szerbek támadólag léptek fel e részeken s hogy az ellenségeskedés magas fokra hághatott, miután a királyi seregek vezérei a szerbek ellen indítandó hadjárat tervét főzték. A bécsi kormány, mely a szerbeknek — mint láttuk, — már eddig is tetemes hasznát vette, valószínű, hogy most is megakadályozá a boszuló hadjáratot; mert tendenciózus törekvése mindig a szerbek megnyerésére és öncéljaira való felhasználására irányult.

Mig a dunántúli szerbek ekkoriban erre adnak okot, az alatt a Tisza és Duna közötti, török fenhatóság alatt álló szerbség csaknem egészen békében élt. Ha fordult is elő köztük s a magyarság között némi konfliktus, az is jobbára magán jellegű volt. A tehetősebb és előkelőbb városok, mint Nagy-Kőrös, Kecskemét és Halas jegyzőkönyvei és krónikái, melyekre egykorú kezek jegyezték fel a napi eseményeket, mutatják, hogy e vidék e század közepén sokkal nyugodtabb életet élt, mint hazánk egyéb részei. A szerbek már a mult században mindinkább költöztek észak felé, s a kúnsági községeket telepikkel lassankint elárasztották. De a pestvármegyei magyarsággal élesebb ellentétbe rem jöttek; mert ezek is a töröknek hódoltak. Csak a rablás átka nyomta e városokat. A közbékét, úgy látszik, nem sokban háborgatta az, ha egy-egy község a másiknak

¹⁾ Vitnyédi István Levelei. Tört. Tár. XV. köt. 90. l.

²⁾ U. o. T. Tár. XV. 21. l.

ménését vagy gulyáját elhajtotta. 1646-ban is a nagykőrösieket panaszolták be Budán a szerbek bizonyos marhák iránt, mely ügyben meghallgatás vagy öngazolás végett a kőrösiek nem is késtek oda illő deputációt menesztetni.¹⁾ Hogy a török szolgáltaiban álló szerbek hivatalos ügyek, szemlék és utazásokban is szerepeltek, ugyancsak ezen egykorú feljegyzések után tudjuk. Így N.-Kőrös jegyzőkönyveiből világos, hogy valahányszor — akár peres, akár katonai ügyekben — járt ott a török: szerbek csaknem mindannyiszor voltak kíséretében, kiknek ellátásáról a városi előljáróság gondoskodott.²⁾

A II. Rákóczy György erdélyi fejedelem nagyravágyása által támasztott török háború, mely 1661—1664-ig dúlta hazánkat, újra fegyverbe szólítá a szerbeket is. Montekukuli tábornagnak erdélyi és magyarországi hadjáratában a királpárti szerbeket újra látjuk szerepelni, s a szentgotthárdi nagy csatában (1664. aug. 1.) tömegesen vettek részt.³⁾ E győzelem után tized napra megkötött vasvári béke látszólag újból visszaadta hazánk nyugalma; de a honfiak keblében támadt elégedetlenség csakhamar újabb mozgalmak beálltát idézte elő. Wesselényi és társainak összeesküvése s messzeszárnyaló tervei felfedeztetvén, hazánk felső részei ismét ostromállapotba helyeztetek, s az osztrák önkény miatti félelem sokakat kényszerített arra, hogy Erdélybe, vagy török földre meneküljön és a viszonyok változását ott várja. Az összeesküvők kivégeztetése után a katonai üldözések még sokáig napirenden voltak, s így nem csoda, hogy Thökölyvel együtt sokan, mint megszabadítót vártak egy újabb török háborút.

A bújdosó magyarok óhaja nemsokára teljesült. 1683-ban megkezdődött ama nagy török háború, mely nemcsak hazánk, de a magyarországi szerbek történetében is korszakot alkot.

¹⁾ Török-magy. kori Tört. Emlékek. I. köt. 129. l.

²⁾ Ily adatok a többi között, az 1658—9. évekről maradtak fenn. (L. Török-magy. kori T. Eml. I. köt. 248. l.)

³⁾ Picot: Les Serbes de Hongrie. 59. l.

Ha valaha, úgy most újra fegyverbe kellett állniok a szerbeknek; mert a birodalom sorsa e háborúban volt eldöntendő. Szerencséjére a Duna medencéje körül lakó népeknek, e háború a törökök veszteségével köszöntött be. A Bécs alatti nagy csata, melyben a szerbek szintén tömegesen vettek részt,¹⁾ a nagyvezér hadainak szétszórásával végződött. A dunamelléki várak, főleg pedig Buda bevétele, hol a szerbek szintén kitűntek, valamint a mohácsi csata (1687. aug. 12.) végleg megdönté a törökök magyarországi hatalmát, s így a törökök teljes kiűzése, valamint a mellék tartományok visszafoglalása csak idő kérdésévé vált.

I. Lipót császár és király kormányában az események folyamán korán felébredt a tudat, hogy Magyarország és a melléktartományokra nézve ütött a felszabadulás órája. Azon nagyszabású hadi vállalatok azonban nemesak a legnagyobb hadvezéri tehetségeket hívták sorompóba; hanem önként feltételezték azt is, hogy a birodalom összes népei fegyverbe állíttassanak. E célból — eltekintve a magyarországi hadak segélyétől — mint egyik legfontosabb tényezőre, a szerbek közreműködésére volt szükség. A császár belátta, hogy a magyarországi szerbek a török iga alól való felszabadulás és Szerbia kilátásba helyezett visszafoglalásának eszméjeért tömegesen s mindenkor készek fegyvert fogni; miért is mindenekelőtt a megindítandó mozgalom vezetőjéről gondoskodott. Ily férfiú csakhamar találkozott.

Még akkor, mielőtt a török háború kitört volna s midőn az udvar a mozgalmak megindítását tervezte, egy, eddig a bécsiek előtt ismeretlen ember jelentkezett a császárnál, ki magát a régi szerb deszpótok törvényes utódának vallá és a porta keresztény alattvalóinak fellázítása és a szerbeknek a törökök elleni úszítására szolgálatát felajánlotta. Ez idegen Brankovics György volt. E férfiú, ki csakhamar nagy tekintélyre és hatáskörre teendett szert, testvéröccse volt a fentebb említett Brankovics Korenics Szávának, kit II. Rákóczy György erdélyi gör.

¹⁾ U. o. 62. l.

kel. püspökké nevezett. György tehát szintén Jenőből származott s 1656-ban még csak 12 éves gyermek volt. II. Rákóczy György halála és az azt követő zavarok után bátyja és ő Apaffi hívei valának s ez idétt, minthogy György a magyar és török nyelvet is egyaránt beszélte, a fejedelem által már 1663-ban portai tolmácsosá neveztetett; vagyis mint az egykorú Rozsnyai írja: „Brankovics Györgyöt, mivel ex natione rác vala, vagy oláh és Jenőből huzalkodott volt fel, a portára vivé (az adót beszoigáltató erdélyi residens), hogy mellette maradjon és tolmácsoljon.“¹⁾

Brankovicsnak a karloveci érseki archivumban őrzött és Raics által felhasznált önéletirata szerint már ekkor érintkezésben állott ő Maxim szerb patriarchával; sőt ez őt 1663. szeptember 28-án a drinápolyi egyházban deszpótnak is nyilvánította volna.²⁾ Bármint álljon is a dolog, kétségtelen, miszerint Brankovics portai tartózkodása idején Lipót császár residensével, Kindsberggel ismeretségbe jött s már ekkor felajánlá közvetve szolgálátát a császárnak; de úgy látszik, ajánlatára még nem érkezett el a kedvező idő. 1668-ban ismét bátyjánál volt Erdélyben Brankovics, kivel még ez évben, bizonyos vallási ügyekben, Moszkvába utazott. Moszkvai útja után még tovább is Apaffi híve maradt s több ízben ment majd a portára, majd pedig a moldvai és havasföldi hoszpodárokhoz követségbe. Pár év mulva azonban mind a püspök, mind pedig György meghasonlásba jött Appaffival. A meghasonlás okát a különböző írók más-más tény által vélik megvilágosíthatni; legvalószínűbb mégis a Szalay és a szerb történész, Raics által felhozott, bár ellentétes két vélemény, melyek szerint míg egyrészt a két Brankovics ellen a református superintendens, Tofeus Mihály vallási vakbuzgalomból agyarkodott; másrészt a fejedelem az ő ármányaiknak, melyek a szerb despótságra céloztak, nyomába jött volna.³⁾

1) Rozsnyai D. Emlékirata. Nemz. Muzeum kézírataiból közli Szalay i. m. 18. l.

2) Raics: *Isztoria Szlaveno-szrbszkiego* Nar. IV. 280—300.

3) Szalay: *Szerb telepek*. 19. l.

A feszült viszony következménye volt, hogy Brankovics 1681-ben Erdélyből kiköltözött s Tergovistban, majd pedig Konstantinápolyban telepedett le; hol előbb az Erdélyből kibujdosott Béli Pál-féle Apaffi-ellenes párttal szövetkezett; midőn pedig két év múlva a török háború kitört, sietett szolgálatát újból felajánlani a császárnak.¹⁾

Brankovics Bécsben kedvező fogadtatásra talált s már 1683. június 7-én bárói rangra emeltetett. Nyilvános tevékenedésre azonban egyelőre még nem számíthatott; mert a bécsi kormány őt csak előkészíté arra, hogy a török elleni hadjáratok szerencsés előhaladása után, a szerb nemzeti mozgalom élére állíthassa. Buda várának bevétele után végre érkezettnek látszott az idő arra nézve, hogy Brankovics a cselekvés terére lépjen. Hogy a bécsi udvartól a dunamelléki népek fellázítására vonatkozó utasítással ment Brankovics Belgrádnak bádeni Lajos őrgróf által történt elfoglalása (1688.) után, Szerbiába, ez minden kétséget kizár; azonban nem kevésbé bizonyos az is, hogy e férfiú által kiviendő feladatról a császári fővezér csak kevésbé lehetett informálva.

Másrészt Brankovics mindjárt első fellépése által féltékenységet keltett az osztrákokban. Ő ugyanis kiáltványait, mint az ősi Brankovicsok törvényes jogutóda bocsájtotta ki a szerbiai és egyéb dunamelléki népekhez, felszólítván azokat, hogy csatlakozzanak az általa lobogtatott zászló alá s közös erővel rázzák le a török igáját. Hogy Brankovics György a régi despótok családjából eredt-e vagy sem? erről az írók között sok polemia folyt már; és míg a szláv írók őt csakugyan a régi Brankovicsok utódjának szeretik tartani, addig mások ezt el nem ismerik. Legújabban Emile Picot, kinek a szerbokról írt jeles művét a Matica Szrbszka éppen most fordíttatta szerb nyelvre, határozottan a despótok utódának tartja őt s származását táblázatilag iparkodik kimutatni. Minthogy azonban e genealogiai adatok

¹⁾ Picot: Les Serbes etc. 63. és Szalay: i. M. 19. 1.

oklevélileg éppen nem igazolhatók, a kérdés még mindig eldöntetlen.

Lipót császár és király Brankovicsnak ősi származását elismerte¹⁾ s éppen ezért 1688-ban már grófi rangra emelé; de arra nézve nincs hiteles adatunk, hogy őt a visszafoglalandó Szerbia despótságával felruházta volna. Lehetett azonban, hogy Brankovics ez iránt némi biztatásban részesült; mert különben eljárása megmagyarázhatatlan lenne. Ő ugyanis fellépése után nemsokára, a szózatát követő sikert látván, Szerbia, Bosznia, Moesia, Thracia, Bulgária és Szerémség örökös despótjának vallotta és írta magát; sőt mint bádeni Lajos örgrófnak a császárhoz intézett egyik (1689. július 26. kelt) leveléből kitetszik, azt állítá, hogy: „Eszéktől Konstantinápolyig övé minden tartomány“.²⁾

A császári fővezér, ki ez idétt Szendrő környékén táborozott, úgy látta, hogy Brankovics önállóságra tör s Lipót császár érdekeivel mit sem törődik. Éppen azért tudatá a császárral, hogy ez ember eljárását tűrni nem fogja mindaddig, míg felvilágosító utasítást nem nyer. Mire Lipót császár Linczből aug. 5-én azt válaszolá a fővezérnek, hogy: „Brankovicsot, a mi illeti, . . . legyen kedvességed azon, hogy őt jómódjával s némi ürügy alatt magához hívhassa; akkor aztán ügyeltessen jól reája s ha szükséges, még személyében is tartóztassa le.“³⁾

Hogy Brankovics túllépte a Bécsben adott hatáskör keretét, legjobban mutatja a császári válasz, melynek vétele után a fővezér nem is késett a császár kívánságát teljesíteni. Végre 1689. november 7-én ezeket írhatta az uralkodónak: „Azon Brankovics Györgyöt, kiről császári felségednek már több ízben alázatos jelentést tettem, végre szép szóval magamhoz csalogattam s úgy találván, hogy nemcsak a felségedtől nyert oklevéllel gonoszul visszaélt; hanem annak pajzsa alatt magát erőnek

1) Szrbzski Ljetopisz. 1842. évf. III. köt. 109—127. l.

2) Br. F. Röder: Des Markgr. Ludwig v. Baden Feldzüge w. d. Türken II. k. 76. l

3) U. o.

erejével Szerbia, Illiria, Moesia, Bosznia, a Szerémség és számos más tartományok despótjává akarja tenni; s e végre mindezen tartományokba visszaiktatását hímezés nélkül, mint törvényes örökös, követeli; hogy továbbá már is mind a görög patriarchából és papokból, kiknek véghetetlenül nagy hatásuk van az együgyű népre, mind néhány ezer harcosból álló s őt törvényes urukul ismerő nagy pártja van; miből, — ha még huzamosabban elnézzük — veszedelmes dolgok fejlődhetnének ki: kénytelen voltam ezen Brankovicsot letartóztatni s innen Orsovába és Szebenbe foglyul küldeni.“¹⁾ Brankovics György ekként elveszté egyszersmindenkorra a működési tért s állandó felügyelet alatt maradt egész haláláig, mely a csehországi Egerben érte őt utól 1711-ben.²⁾ Bukása csak előjele volt azon balsorsnak, mely alig egy év múlva az osztrák hadakat s a dunamelléki szlávokat érte.

A magyarországi szerbek örömmel üdvözölték azon hadjáratot, mely egyrészt a Brankovics köré csoportosult szerb és egyéb népek, másrészt a bádai örgróf alatti osztrák-magyar csapatok által az Al-Duna vidékén megindult. A császári fővezér azonban Brankovics Györgynek működését és a déli szláv népek viszálykodását látván, egyelőre nem tartá célravezetőnek az ezen vidéken való kalandos hadjáratokat mindaddig, míg a török a temesi részeket birtokában tartja. Éppen azért az 1690. év elején a császárnak azt tanácsolta, hogy a seregek a Duna és Száva mögé visszavonassanak s esetleg Temesvár vétessék ostrom alá. Minthogy azonban Veteráni tábornok Albániából az udvarhoz oly jelentést küldött, mely szerint Macedonia és Albánia lakói minden percben készek a török ellen fegyverrel kelni; minthogy továbbá Csernovics Arzén, ippeki érsek, a felkelés szervezésére szintén késznek nyilatkozott: így történt, hogy a császár nem fogadá el a bádai örgróf tanácsát; hanem

1) U. o. (Szalay fordítása i. m. 21. l.)

2) Wagner: Hist. Leopoldi Magni Caes. Aug. tom. II. p. 126—127.

egy új hadjárat sikerében bízva, 1690. ápril 6-án kelt kiáltványa által a dunamelléki népeket fegyverre szólítja.¹⁾

Hasonlókép felszólítja csatlakozásra a császár Csernovicsot is, kihez e tárgyban bizalmas levelét ugyanezen a napon küldte. „Bejelentették nekünk — írja Lipót — mennyire szíveden vi-seled a keresztény ügy boldogulását; mit, hogy jelesen tanúsi-tottál: hívünknek, az ott működött Piccolomini tábornoknak kezére járván, nem megelégedés nélkül értjük. Ugyanazért jövendőre is . . . nem kételkedvén, hogy azon tekintélyhez képest, melylyel ama részek népeinél, főleg pedig az albánok és rácok között birsz, erősen fogsz közreműködni, hogy miután Isten jó alkalmat nyújt hozzá, a török jármot, mely alatt eddig nyomorúságosan nyügtek, lerázzák; és fegyvereinkkel egyesülve az ottománok vad zsarnokságának mindenképen elnyomására és megdöntésére segédül legyenek . . .”²⁾

Mindezen előkészületek és kecsgetető kilátások dacára az ez évi hadjárat balul ütött ki. A szerbek a törökök erős hadi-készületeinek hírére csaknem teljesen demoralizálódván, Cser-novics még mielőtt a hadjárat megkezdődött volna, odahagyá székhelyét s mintegy előre érezve a veszélyt, számtalan család kíséretében az osztrák-magyar határ felé közeledett. Eközben történt, hogy Strasser, császári vezér a törökök által egy nagy csatában levágatott; mire Veteráni az osztrák seregek romjaival kénytelen volt Szerbiát odahagyni s tétlenül nézni, Musztafa nagyvezér mint foglalja el ez országot.

Az 1689—90. évi balvégzetű hadjárat birta reá Csernovics érseket, hogy híveivel a törökök boszúja elől magyar területre kérjen bebocsátást. Lipót császár kegyesen fogadta őket, — mondja Szalay — mint kik a közös ügy szolgálatában váltak hazátlanokká; s kik, noha a jelen hadjáratban kudarcot vallot-tak, vitéz karokkal fogják a végeket oltalmazhatni; s neki nem-

¹⁾ Közölve a kiáltvány Czoernig: Ethnogr. III. B. Beilagen 69. l.

²⁾ J. Nikolics: Offenes Schreiben (1806.) 19. l.

csak a törökök, hanem az imént újból erőre kapott Thököly ellen is segédet nyújthatni.¹⁾

A császárhoz Diakovics Ézsaiás, jenei püspök ment a szerbek nevében befogadtatásért esedezni, kit I. Lipót egy (1690.) aug. 21-én kelt s a magyarországi szerbek történetében korszakot alkotó szabadságlevéllel bocsátott vissza. Ez oklevél szerint a szerb jövevény, mint egyháziilag és politikailag különálló testület, fogadtattak az országba. Hogy pedig letelepedniök nemcsak a katonai kormányzat alatt álló határszéleken, hanem az ország belsejében is lehessen: kiadatott Lipótnak, mint királynak, a magyar kir. kancellária által december 11-én kelt rezolúciója, mely az előbbivel együtt a szerbek kiváltságos helyzetének egyszersmindenkorra megveté alapját.

Szláv és nem szláv írók egyaránt megegyeznek abban, hogy Csernovics 35—40,000 szerb családdal jött Magyarországra,²⁾ kik egyelőre Arad, Szeged, Pécs, Székesfehérvár, Buda, Eger, Nagyvárad, Esztergom, Komárom és Győr környékére költöztek. A kormány célja kétségkívül az volt egyelőre, hogy a jövevények a császári felügyelet alatt álló várak őrségét képezzék. A megyék és városok, főleg miután a fentebb érintett 1690. évi aug. 21. kelt kiváltságlevél némi megtoldással 1691. augusztus 20-án a magyar kir. kancellária által is kiadatott, a szerbek letelepítése ellen, úgy szólván, semmi ellenvetést sem tettek és pedig annál kevésbbé, mert a szerbek által nyert privilegium világos szavai szerint ők csak ideiglenes lakói lenedtek e hazának azon időtartamra, míg ősi hazájuk a töröktől vissza nem foglaltatik.

A most beköltözött szerbek az imént említett kiváltságaik értelmében egyházi és világi ügyekben csupán a szerb érsek alá rendeltetvén, hogy a hadi ügyekben szintén lehetőleg önálló és egyöntetű szervezetük megmaradjon, a császár 1691. ápril 11-én kelt elhatározásával Monaszterly Jánost, a beköltözött jö-

1) Szalay i. m. 26. l.

2) Picot: Les Serbes de Hongrie 75. l.

revények egyik vezetőjét, a szerbek alvajdájává nevezte ki. Az alvajda a hadügyekre vonatkozó utasításait közvetlen a bécsi udvari haditanácstól nyerte s hatásköre nem a városok- és erődökben letelepült, hanem a pusztákon, avagy az alföldi nyílt községekben tanyázó néptömeg katonai ügyeire terjedt ki. Egyedül csak a katonai szolgálat lévén a szerbekre nézve kötelező, a fegyverképes egyének folyton a császári táborokban találtak alkalmazást. Monaszterly saját székhelyéül Baját választá, mint oly központot, mely a Tisza, Maros és Duna vidékén tanyázó fegyveres nép igazgatására legkényelmesebbnek kínálkozott.

Míg a nyílt táborokban, az alföld rónáin felütött sátrak- és kunyhókban lakó szerbek, a hadászaton kívül a földművelés és baromtenyésztéssel foglalkozva, hazánk többi lakóitól teljesen elkülönített állást foglaltak: addig a városokban megtelepült népség lassankint az ipar, de főleg a kereskedelemre adván magát, a polgári kötelékbe lépett. A bécsi kormány azonban, minthogy a török háborúk egyelőre szüneteltek, tekintve a szerbek önálló és sajátos szervezetét, belátta, hogy a jövőnyekben rejlő hadászati értéket csak akkor érvényesítheti és használhatja fel legjobban, ha nem az ország területén elszórva, hanem a török határokon csoportosítva, állandó telepekkel látja el. E végből az 1695. év tavaszán mind Csernovics érsek, mind pedig Monaszterly alvajda Bécsbe hivattak, hol az udvari haditanácsnak máj. 11-én kelt rendelete által tudokra adatott, hogy a császári királyi felség feltétlen elhatározása következtében a szerb nép mind a birodalom, mind pedig a saját maga érdekében a Tisza-Duna közötti részekre szállítandó át. Egyszersmind gr. Heissler Donát császári főhadi biztos, megbízott, hogy az érsek és alvajda közbenjöttével a szerbek telepítését eszközölje.¹⁾

Azonban e meghagyás egyelőre nem vezetett eredményre; mert Csernovics és Monaszterly népeik nevében oly kérelemmel

¹⁾ Az udvari haditanács meghagyása közölve: Czoernig: Ethnogr. III. köt. Beilagen 82. l.

járultak a trónhoz, hogy a szerbek inkább a kúnsági és a szlavóniai részekre telepíttessenek át. Nem tudjuk, — mert e kérvény nyilvánosságra eddig nem került, — mivel indokoltatott ezen kérelem. Hogy azonban az uralkodó mily kevésbbe vette ezen petíciót, tanúsítá az udv. haditanácsnak máj. 31-én újabbi meghagyása, mely szerint a szerbeknek a mondott helyekre való haladéktalan átköltöztetése parancsoltatik. Megengedettett ugyan, hogy: „a termést mostani lakhelyeiken még begyűjthessék; de választaniok kell bizonyos számú küldötteket, kik a nekik átadandó helyeket és földterületeket azonnal kézhez vegyék, épületekkel ellássák, s a lakásokat úgy alkalmazzák, hogy aratás után, jövő októberben a rác faj egész tömege minden bizonynyal átköltözködtessék s ott alkalmas lakásokat találhasson; mi végre Heissler főhadibiztosnak meghagyatott, hogy albiztosai által elégséges szállásokat kijelölvén, a rácokat oda vezéreltesse s ama szállásokat nekik átadassa.¹⁾

E rendelet intézkedéseihez képest a szerbek nagy része rendeltetési helyére költözött; a városokba letelepült, de a polgári életre áttért részök nem mozdult helyéből. Ezek nem is háborgattak, s így lassankint a polgárság kebelébe olvadtak. A Tisza és Duna vidékén letelepült szerbek katonai szervezése megkezdett, de a törökök által megindított háború miatt, a határőrvidék végleges rendezése abban maradt. A török határszéli községekbe most letelepült szerbek mind a megyei, mind pedig a földesúri fennhatóságtól függetlenül, csupán a császári főségnak alávetve, foglaltak állást, s katonai szolgálataikat részint helyben, részint távolabbi vidékeken, mint a császári csapatok kiegészítő részei, teljesítették mindaddig, mígnem 1699 után végre a dunai, tiszai és marosi katonai őrvidekek végleg rendezettek.

Mialatt a szerbek fentebb vázolt betelepítése eszközöltetett, akközben a török háborúk újból kitortek s változó szerencsével

¹⁾ Közölve a rendelet: Szerbszki Ljetopisz, 1841. évf. I. köt. 137. s kör. II. és Czoernig: Ethn. III. Beil. 83. 1.

fólytak. Szerbiának visszafoglalásával egyidejűleg Thököly Imre Erdélybe tört; azonban bár eleinte győzött, utóbb gr. Stahrenberg hadai elől (1690. szept.) oláh földre hátrálni kényszerült. Ekközben Belgrád szintén török kézbe esett, s Musztafa nagyvezér óriási hadával a következő év elején egyenesen Buda megvételére indult. A császári csapatok azonban bádeni Lajos vezérlete alatt Szalankeménél útját állták. Itt történt aug. 19-én azon nagy csata, melyben a törökök teljesen legyőzettek; s melyben a beköltözött szerbek először harcoltak. Monaszterly mintegy 10,000 emberrel vett részt ez ütközetben; s a szerbek a többi közt egy basát és számtalan török harcost ejtettek foglyul.¹⁾

E csata után a törökök támadólag fel nem léphetvén, a következő évben Hessler tábornagy Nagyváradot foglalta el; majd pedig Belgrád vétetett ostrom alá. Temesvár és az u. n. Bánság azonban még mindig török kézen lévén, a szultán nem veszté reményét az iránt, hogy a magyarországi részeket ismét visszaszerezhesse. És éppen azért nemesak a birodalom központjában, hanem a tiszamelléki részeken is intézkedések tétettek egy újabb hadjáratra. Thököly, ki erdélyi táborozása óta török földön tartózkodott, a szultán biztatása és segélye következtében szintén nem szünt meg ez ideált híveit mozgalomra serkenteni; s így nem csoda, hogy 1693-ban a törökök és kurucok által indított hadi mozgalom mind nagyobb és nagyobb mérvet öltött. És ezzel megkezdődött azon ellenségeskedés is, melybe a csak imént beköltözött, valamint már régebben itt lakó szerbek a Thököly-párti magyarokkal keveredtek; ettől fogva napirenden volt a szerb labancok és a magyar kurucok közötti véres harc, mely hosszú időre megszakítá a nemzet és a jövevények közötti egyetértést.

Az előkészületek dacára 1693-ban nagyobb hadjárat nem kezdetett. Ez azon nem gátolá, hogy a Tisza mentén a kalandos harcok meg ne induljanak. A győzelmes osztrák hadak elől a

¹⁾ Szentkláray J.: Száz év Délmagyarorsz. leg. tört.-bőll. I. köt. 105. l.

Temes vidékére húzódtott kurucok kisebb-nagyobb csapatokban át-áttörtek a szerbek által megszállott vidékekre s azokkal folytonos küzdelmet folytattak. Thökölyhez, ki a török földön is állandó összeköttetésben volt híveivel, már ez évi áprilisban Pancsováról számos szerb fogoly küldetett, kik a fenmaradt reláció szerint Zenta és Titel környékéről valók valának s a portyázások alkalmával estek fogságba.¹⁾ Másrészt az alsó tiszavidéki szerbek is gyakran átlépték a határt képező folyót és a törökök és kurucok vidékét dúlták. A kölcsönös hadakozás mindkét részről tetemes veszteséggel járhatott, mert úgy a kurucok, mint a szerbek kezébe nagy számú fogoly került. Azon körülmény folytán, hogy egyrészt számos kuruc volt fogva a Tisza melletti szerb községekben; másrészt pedig mivel a török földön (Szerbiában) tartózkodó Thökölyhez a szerbek is tömegesen vitettek foglyul, a Szegedtől Pancsováig lakó szerbek ez időt a magyarok bujdosó fejedelmével állandó érintkezésben voltak. A foglyok kicserélése iránti posták és küldöttségek csaknem naponkint érkeztek Thökölyhez, ki viszont egész Szegedig küldözte hasonló ügyben embereit.²⁾

Ily apró csatározások között telt el ezen és nyílt meg a következő (1694.) év, melynek tavaszán a szerbek ellen erősebb kísérletek tétettek. Hogy Thököly maga is nagy reményeket kötött az ez évi hadjáratához, mutatja a török Skerlethez január 20-án írt levele, melyben bizton jövendöli, hogy az egész Bácska zsákmányul fog esni.³⁾ Már májusban pedig megindult Belgrádból egy török hajós sereg, mely a kurucok segélyével Titelig hatolt elő, útjában a szerbek telepeit mindenütt pusztítva. A mai Mosorin, mely akkor szintén szerbek által megerősített palánk volt, erős ostrom után bevétetett s lakói elfogattak.⁴⁾

1) Thököly Imre Naplója 1693—94-ről. Mon. Hung. Hist. XV. köt. 71. l.

2) U. o. M. Hung. H. XV. köt. 83—97. II.

3) „Tanta multitudine — írja Thököly — et congerie nivium certissimam exundationem aquarum circa finem Februarii et in Martio Aprilique augurari possumus et classen navalem isto tempore hic habeamus: certe Tétel, Beese, Szente cum tota Bácska praeda nostra erit“ stb. (Mon. Hung. Hist. XXIII. k. 140. l.)

4) Mon. Hung. Hist. XV. köt. 389. l.

Ekként a rabló hadjáratok mindinkább nagyobb arányokat öltöttek; kölcsönösen számos fogoly ejtetett, kiknek kiszabadítása ismételten sok üzenetváltás- és alkudozással járt. Thökölynek e korról vezetett naplói telvék ez eseményekre vonatkozó jegyzetekkel, melyek az ekkori mozgalmak megvilágítására szolgálnak. „Érkeztek — írja május 25-éről — Becsérül és Kalocsáruul szabadult kuruc rabok, kikért is itten ugyanannyi labanc (szerb) rabot ígértem bocsátani“; . . . „Két rác rabom is érkezék — folytatja június 2-án — a dunamelléki ellenség végházaiból; maguk és több itt lévő labanc rabok szabadulások végett, kiknek is egyike dispositus emberem levén, beszél némely híreket a német ármádának a Dunán és a Tiszán levő hídjáról“ . . .¹⁾ Még ez évi október 24-én is ezeket írja a fejelelem: „Az éjjel éjfél után 3 órakor érkezék Szappanos Mihály lovas kapitányom Pancsova felül egynehány magával, tizenhárom titeli rác katonát hozván rabul, a tömösvári pusztán verték fel őket“ . . .²⁾

A szerbeket azonban e korban nemcsak ezen a vidéken, hanem a távolabbi harctérekben is szerepelni látjuk. A XIV. Lajossal ez idétt viselt pfalzi háborúban, kezdettől fogva (1692.) vettek részt a császári csapatok soraiban szerbek is, s azután minden évben kisebb-nagyobb számú csapatok vitettek a Rajna melléki csatatérre. Így 1694. tavaszán Bács és környékéről 2000 főnyi szerb lovas rendeltetett a nyugati csatatérekre, kik mindennemű hadiszerekkel ellátva indultak a nagy útra.³⁾

A nyílt csatatérek kivül a szerbek ekkoriban erősségek őrizeténél is alkalmaztattak. Így tudva van, miszerint Szeged és Pétervárad őrségét nagyobb részben szerbek alkották; sőt Becsét 1694-ben csupán 400 lovas és gyalogos szerb tartá meg szállva.⁴⁾ A Száva mellékén állomásozó császári csapatoknak fontos kiegészítő részét képezték szintén; s itt a később híressé lett „rác

1) U. o. 390—394. l.

2) U. o. 617 l.

3) Thököly tudósítása márc. 20-ról. Mon. Hung. Hist. XXIII. köt. 159—160. l.

4) U. o.

generális“ br. Kiba vezérlete alatt állottak. Kiba bródi hadiszállásán szerb és horvát hadaival nemcsak meggátolta a törökök támadásait; de sőt a boszniai részek ellen 1693-ban sikeres támadásokat is intézett.¹⁾

1695-ben II. Musztafa szultán lépett a török trónra, ki elhatározá, hogy az elveszett magyarországi birtokokat személyesen fogja visszafoglalni. E hír hallatára Frigyes Ágost szász választófejedelem neveztetett a császári seregek fővezérévé; s ez a magyarországi német, magyar és szerb hadakkal Péterváradnál; Veteráni tábornagy pedig ugyancsak egy vegyes haddal — Erdélyt fedezendő — Karánsebesnél foglalt állást. A szultán azonban, Veteráni hada felett aratott győzelme után, a tél közalgése miatt az országból kivonult és így nagyobb csatára nem került a dolog. A következő évben a császári fővezér Temesvár ostromát kísérelte meg; de a szultán megjelenése a keresztény seregeket visszavonulásra kényszeríté. E két évi táborozás tehát eredménytelenül folyt; s bár a szerbek ismételten táborba szólítottak, minden nagyobb haditény nélkül valának kénytelenek téli szállásaikra vonulni.

Musztafa szultán Magyarország visszahódítását célzó harmadik hadjáratát 1697-ben indítá. Szerencséjére az osztrák-magyar haderőknek, a török ismét meglehetősen későn kezdte operációit s így a birodalmi hadak egy jó részét még kellő időben lehetett összepontosítani. Az ekkor már a török határ mentén elhelyezve volt szerb milica szintén részint táborba szólítottatott; részint pedig a bácskai és marosvidéki megérősített községek őrizetére rendeltetett. Eugen hercegnek, az új fővezérnek, kolluti táborába gyülekező hadaihoz már július elején megérkezett Monaszterly János és Tököly Jován vezérlete alatt a szerb milica is; kik attól fogva a hadjáratban hasznos szolgálatokat teljesítenek. A törökök közeledtének hírére Eugen hg. Péterváradhoz vonulván, a mai Újvidék és a vár között levő

¹⁾ Wagner: Hist. Leop. Caes. Aug. tom. II. p. 246.

fontos hídnak őrizetét Monaszterlynek 1700 főből álló szerb csapatára bízta.¹⁾

De a szerb milica nem csupán a táborozásoknál alkalmaztatott sikerrel, hanem a katonaság fentartására oly fontos s ez időtt az egész alsó Tisza s Duna vidékén szervezett élelmítárak (Provianthaus) felállítására, felszerelésére s őrzésénél is hasznos szolgálatokat tett. Ily élelmi raktárak voltak Szegeden, Baján, Bácsón, Futtakon, Zsablyán, Becsén, Zentán és Kanizsán, melyek a községektől többnyire kisebb-nagyobb távolban a folyó mentén épültek és a védelem szempontjából sáncokkal és fegyveresekkel láttattak el. A szerbek ezekben és a községekben őrködtek. A titeli erődbe pedig szintén szerb (és részben német) őrség szállásoltatott.²⁾

Nem kevésbé fontos szolgálatot teljesítettek a szerbek az ezen év nyarán a felső tiszai részeken kitört kuruc mozgalom elnyomásánál. Thököly hívei fegyvert ragadván, ezek ellen Vaudemont herceg küldetett magyar, német és szerb hadakkal, s nagy bajjal sikerült a felkelőket Tokaj táján szétvernie. Ezen fegyvertény annyival inkább volt fontos, mert ha a felvidéki mozgalom elterjed, Eugen hg. aligha lett volna képes az összes hadakat koncentrálni s a törökök ellenében a döntő ütközetet kivívni.³⁾

Eugen hercegnek bácskai táborozásában a szerbek mint kalauzok is érdemeket szereztek. A Bácskaság ekkoriban mocsárok és nádasok által borított vadon volt; a helyben lakó

1) Angeli: Feldz. des Pr. Eugen von Savoyen. II. köt. 116—120. l.

2) Mill. Cor. d. Pr. Eugen. Herausgegeben von Angeli. 35—36. l.

3) A Horvát-család egykorú naplója ide vonatkozólag ezeket mondja: „Az alsó táborral ezen tumultusnak lenyomására commendérozták Vaudemont herceget, ki is Pál Deák ezerével összegyűjtött rációk és círciter 200-ig való némettel reájúvén Tokajra, először is ottan hamar megvette; az városban való népeket levágatta; az kurucoknak nagyobb része az Tiszán általszaladt és békével ment mintegy hatszázig Tömösvár felé; most is oda van Az fideliseknek az infidelissel egy állapotja volt; itt nagy praedát tett az német had. A körüllevő helyeken pedig a rációk csak Zemplén vármegyéből 10.000 marháknál többet hajtottak. Az falukról is papét, barátét, urét, nemesét, parasztiét, akár volt hű vagy hűségtelen, három négy mértföldig Patak és Tokaj körül elhajtották.“ — (L. Horvát-csal. Naplója 1622—1790. Mon. Hung. Hist. XXXI. köt. 245. l.)

szerbek valának az egyedüliek, kik ezen utak és hidak nélküli táj ismeretével birtak s a seregek vezetésében a császári táboroknak útbaigazító tanácsokkal szolgáltak. Nem a legutolsó érdemük volt a szerb írók által olykor büszkeséggel említett szokott ama tény sem, mely szerint Eugen herceget, a zentai csatatérre vivő éjjeli, gyors menetei közben, Tököli Jován a csillagok helyzete szerint kalauzolta a lehető legrövidebb utakon.¹⁾ A zentai nagy csatában pedig (1697. szeptember 11.) nemcsak a táborban levő, hanem a környéki szerbek is részt vettek.²⁾

A zentai fényes győzelem a törökök utolsó kísérleteit is megghiúsítja. A szultán gyorsan menekült ki az országból; Eugen herceg pedig, miután Temesvár ostromához nem foghatott, német, magyar és szerb hadait téli szállásokra bocsájtva, a boszniai harctérre ment. A következő év hadjáratok helyett békealkudozásokkal köszöntött be, mígnem 1699. elején a karlovici egyezmény a már amúgy is beállott békét szentesítette.

Minthogy pedig a franciákkal viselt háború is befejeztetett, a szerbek úgy a rajnai, mint a dunai táborokból lakhelyeikre költözhettek. Eugen hgnek zentai győzelmével a hazánkat felszabadító győzelmes háborúk befejeztetvén, az azt követő karlovici béke értelmében a török birtokában egyedül a temesi részek maradtak. Ezen körülmény a békeidő tartama alatt arra bírta a bécsi kormányt, hogy az alsó Tisza és Duna mentén még 1694-ben letelepített szerbeket, a kamarai birtokokon önálló kerületekbe osztva, rendszeres határőrvidék szervezéséhez lássson. E katonai végvidék a Maros, Tisza és Duna mentén a már 1694. óta létező milícia kiegészítése és megerősítése által volt létrehozandó oly célból, hogy a török határok fegyveres vonalak által biztosíttassanak. E határőrvidékek szervezésének előmunkálatai még nyomban a béke beálltával meg lettek kezdve; de befejezést csak a következő század első éveiben nyertek.

A karlovici (1699.) béke véget vetvén a hazánkat közel

¹⁾ Szrbszki Ljetopisz 1861. évf. II. k. 177. l.

²⁾ Dudás Gy.: A zentai csata. (1884.) 52—53. l.

tizenhat év óta pusztító háborúnak, a most beállott nyugalmat a birodalmi kormány a magyarországi szerbek által alkotott tiszai és marosi határőrvidékek szervezésére fordítá. Az u. n. temesi bánságban lakó törökök ellen állandó és katonailag erős határőrvidéket teremteni már 1694-ben megkísérlé a bécsi udvari haditanács; azonban a folyton folyó háborúk a szervezés tökéletes befejezését akadályozák. 1699-ben tehát legott megkezdettek az előmunkálatok s ettől kezdve csaknem három éven át folytak, míg végre 1702-ben fejeztettek be. A kizárólag szerbekből alakított tiszamarosi határőrvidék szervezésével az udv. haditanács utasításai és egyéb javaslatok alapján, gr. Lamberg Ferenc Zsigmond bízott meg, ki a helyszínén folytatott hosszas értekezletek után, melyekben a kir. kamara, valamint az ezen vidéki ideiglenes milícia főtisztjei is részt vettek, a határőrvidékek 1702-ben akként állapították meg, hogy a tiszai 15, a marosi pedig 24 erősített helységről (fossatum) álljon és pedig akként, hogy a tiszai miliciának székhelye Szeged, a marosiénak Arad legyen.

Ezen határőrvidéki szerbek négy osztályba osztattak; t. i. tényleges szolgáló katonaságra (Landmiliz), mozgó csapatokra (Csardakenvolk), rokkantakra (emeriti) és kivételesekre (exempti). Az első három osztály katonai; az utóbbi pedig szerb jurisz-dikció alá esett. Az általuk birtokolt földek két részre u. m. katonai és provinciális földekre különítették el; a katonai földeket tulajdonosaik minden teher nélkül zsold fejében használták s katonai utódaikra, a család kihalta esetén pedig, a kincstárra szállott. A határőri katonaság ezen felül fizetést és némi élelmet is nyert, melyet a szomszédos vármegyék szolgáltatottak. A tiszai határőrvidék u. n. sáncai élén a szegedi cs. kir. tábornok, br. Globitz; a marosmelléki sáncon pedig az aradi várparancsnok, br. Löffelholz ezredes állott. Ezek alá volt rendelve a milícia tisztikara, melyet egy-egy főkapitány és bizonyos számú kapitány, hadnagy, zászlótartó és altiszt alkotott.¹⁾

¹⁾ Vanicsek : Spec. Gesch. d. Militärgrenze. I. B. Czoernig : Ethnogr. III. B. A tiszai határőrvidék. I. I-től. „Hazánk“ 1884. évf.

A tizza-marosvidéki szerbek katonai szervezkedése éppen be volt fejezve, midőn 1703-ban egyszerre óriási mozgalom futotta át az országot. II. Rákóczy Ferenc kitűzte a felkelés zászlóját. Az abszolút uralommal elégedetlen magyarság nagy része sietett hozzája csatlakozni; míg egy másik, nemkevésbé tekintélyes rész s főleg csak az imént (1690.) betelepített szerbek az uralkodóház iránti hűségüket bebizonyítandók, a felkelőkkel szemben foglaltak állást. A háború csakhamar megkezdődött s hazánk térei ismét harcok színhelyei lőnek. A hősök kora látszott megújulni; a szenvedélyek egész hévvel, szabadon nyilvánultak; s a hadi tettek fénye elhomályosított minden más érdemet. Az ókori mithoszokhoz hasonló regék keletkeztek; s a népköltészet nem egy szereplő alakot vett körül a halhatatlanság csodás nimbuszával. Oly forradalmi korszak volt ez, melyben az eszményi romantika bűbája még a legdurvább cselekményeket is megaranyozta.

A mozgalom kitörése után két pártra szakadt az ország, a kurucok és labancok pártjára. A magyarság legnagyobb része Rákóczyt a szabadság avatott bajnokául elismeré s zászlója alá tömegesen csoportosult; a bácskai, csongrádi, marosvidéki és szerémségi szerbek azonban legnagyobb részt mint határőrök, tényleges katonai szolgálatban állván, a legkevésbé sem csodálható, hogy az uralkodóház hívei maradtak; s hogy Rákóczy pártjával szemben a szegedi, pétervárad, aradi és bácsi osztrák kezekben levő várak őrségének támogatása mellett, az ellenségeskedést csakhamar megkezdették. Rákóczy kurucái már ez évi (1703.) júliusban Szegedig kalandoztak; s minthogy a szegedi vár német és szerb őrségét az élelemtől elvágták, a vár parancsnoka, Globitz báró a délvidék szerbjeinek egy jó részét Szegedre rendelte s azok segélyével a környéket a kurucok támadásaitól felszabadítá; sőt Csongrádtól fogva őrvonalat állított a szerbekből, nehogy a tiszántúli felkelők átjöhessenek.¹⁾

Rákóczy ismervén az osztrákoknak a nemzetiségekkel szem-

¹⁾ Hornyik I.: A rákok ellenforradalma. „Századok“ 1868. évf. 650. stb. 1.

ben gyakorolt hagyományos politikáját, mely a „divide et impera“-féle elv következetes alkalmazásában állott, kitelhetőleg sietett a tiszai- és marosmelléki szerbeket a maga részére megnyerni s evégből azokhoz már augusztus 9-én szétküldötte a vele való szövetkezésre felszólító proklamációt. Együttal a Tisza-Dunaköz parancsnokává báró Károlyi Sándort tette, a kit Kecskemétre küldött, hogy ott hadat szerezvén, a bácskai és csongrádi szerbeket a magyar ügynek megnyerje; vagy ha ez nem sikerül, azoknak előnyomulását megakadályozza.¹⁾ Károlyi megjelenése a Tisza-Dunaközön és Rákóczy kibocsátott kiáltványai, úgy látszik, némileg lecsöndesíték a szerbek mozgalmát; habár Kiba császári tábornok egy német-szerb sereggel Csongrádnál állott; sőt a Tiszán átköltözni akaró kurucokat vissza is verte. Erre szept. 19-én Kiba Szegedről szintén proklamációt intézett a Tisza-Dunaköz összes szerb lakóihoz, melyben Rákóczyt alávaló lázadónak nyilvánítja s valamennyi község lakóit inti, hogy a császár iránti hűségben megmaradjon és hadai számára élelmet szolgáltatasson. Eközben a Kecskemét körül összesereglett kuruc csapatok, élükön Szöcs, Deák, Borbély és másokkal felkerekedvén, minthogy Szeged irányában való operálás lehetetlen volt, Szolnok ellen fordultak s azt szeptember 24-én ostrommal be is vették. Kiba hadait most legott megindítá a kúnsgyak ellen; de okt. elején a kurucok Halas és Kecskemét között 3000 főnyi hadával együtt levágták. „Ezen győzelem által a Tisza s Duna közötti térség egyelőre megmenekült a rácok beütéseitől“ — mondja memoirejaiban Rákóczy.²⁾

Ezen győzelem azonban másrészt csak makacsabbá tette az ellenséget, a mely hovaelőbb helyre akarta ütni a szenvedett csorbát. A délvidék szerbjei erősen készültek Kecskemét, a tiszai-dunaközi magyarság akkori metropólisa ellen, mire annak lakói október 11-én Nagy-Kőrös város és Rákóczytól kértek segílyt. A fejedelem nem is késett leküldeni hozzájuk ismét

¹⁾ Rákóczy: Emlékiratai 38. l.

²⁾ U. o.

Károlyit, a ki a kúnok vezérévé neveztetvén, ott hadat szervezett; azonban még mielőtt hadjáratot kezdhettek volna, Bercsényi által az északi hadsereghez szólíttatott.¹⁾

Mialatt a Tisz-Dunaközén a dolgok így álltak, a szerbeknek az erdélyi részekben is jutott szerep.²⁾ A kurucpárt jeles vezére, Orosz Pál, ez évi november közepe táján megtámadta Bonchidánál a labancokat és meg is verte; mire Steinville császári tábornok német, magyar és szerb hadaival siet a megvert labancok segélyére. A magyarok Hatházy György, a szerbek pedig Rác Gyurka nevű vezérek alatt küzdöttek; azonban a kurucok által nagyobb részben levágtatván, csak nagy bajjal menekültek Kolozsvár falai mögé, hová Rabutin ugyanekkor 200 német és 50 szerb lovast küldött erősítés gyanánt.³⁾ „Valának Kolozsváratt — írja az egykorú krónista — mintegy ötszáz német és kétszáz rác hadak; azok szintén az nap mikor Thorockait felverték, Apahidához kimentek vala, nem tudván semmit a kurucok bejövetelében. Orosz Pál az egész hadát kétfelé osztván, egyszersmind a németek ellen nyargalának; a német még csak lövést tehete, elborítá a sok ezer kuruc; sokan ott veszének mind németek, rácok . . . a többi Kolozsvárra beszalada.“ . . . Midőn pedig a kurucok Somlyót elfoglalták, így folytatja: „Rabutin megboszankodván Solymó elvételén, feles (számú) rácokat küldé oda, kik éca a városra ütvén, felégetik a várost és számtalan praedát, pénzt s köntöst hozának el onnan.“⁴⁾ Zilajt is ugyanekkor felégették“ . . .⁵⁾ A szerbek erdélyi kalandozása egész a tél beálltaig folyt, miközben egész vidékek tétettek tönkre. Egri László, kuruc vezérnek ez időtájából fenmaradt

1) Rákóczy; Emlékiratai 40. l.

2) A szerbek ez időt az erdélyi várakban a német hadakkal együttesen állandóan tanyáztak. Így történhetett, hogy már az 1702-ik évi csatározásokban részt vettek. A Kolozsvárott lévő szerbek 1702. aug. 14-én már erős harcot vívtak a kurucokkal, a mint ezt az egykorú Szakál Ferenc jegyzeteiből tudjuk. (l. Szakál F. Naplója 1698—1716. 42. l.)

3) Archivum Rákóczyanum. I. köt. 180. l. és br. Apor: Synop. mut. Mon. Hung. Hist. XI. 135—6. l.

4) Somlyó feldúlásában 180 szerb és 150 német vett részt. (l. Szakál F. Napl. 47. l.)

5) Cserei: Hist. 321—323. l.

tudósítása szerint Székelyhida s egész környéke feldúlott a szerbek által;¹⁾ december elején pedig Belényest égették fel a szerbek.²⁾

E közben a Tisza-Dunaközén újabb mozgalmakról hallunk. Kecskemét város érezvén magárahagyatottságából eredt gyengeségét, a császáriakhoz intézett kérelme folytán kivitte, hogy okt. 19-én br. Pfeffershoven budai várparancsnok, nov. 13-án pedig gr. Huyn, Paksnál állomásozó altábornagy, részére védőlevelet adott, mely szerint a szerb hadak e város rablása- és bántalmazásától eltiltatnak.³⁾ Monaszterly János, szerb alvajda, ki ekkoriban szerb hadaival Bajánál állott, felsőbb utasításra szintén intézett dec. 5-én egy körlevelet a déli községekhez, melyben inti azok lakóit, hogy a magyar városok rablásától tartózkodjanak. Mindez azonban korántsem akadályozá meg a szerbeket, hogy előbbi dúlásaikat folytassák: miért is az ezen rablásoknak leginkább kitétt Kecskemét és Nagy-Kőrös a bécsi kormányhoz fordult orvoslásért; minek folytán Monaszterlynek újabban magárahagyott a tiszadunaközi szerbek fékentartása. Rákóczy mindezekről biztos tudomással birván, még november elején újabb kibocsátványt intézett a szerbekhez, szelid hangon akarván őket ügyének megnyerni. Minthogy azonban az most is sikertelen maradt, Deák és Illosvay ezredesek alatt, Kecskemétre, december hóban, erősítéseket küldött.⁴⁾

A szerbek, mint láttuk, úgy a tiszai, valamint az erdélyi részeken tetemes erőt fejtettek ki az osztrák hadak támogatásában. A Maros vidékén azonban némi mozgalom mutatkozott ez időtt, mely azt tanúsítá, mintha az itteni szerbek egy része Rákóczyval szövetkezni akart volna. A semlaki foszszátum szerbjei ugyanis kapitányuk ellen fellázadtak s az engedelmességet az osztrák fenhatósággal szemben megtagadták. Erre mutatnak továbbá savoyai Eugen hercegnek, az udvari hadi-

1) Arch. Rak. I. 244.

2) U. o. I. 255.

3) Hornyik: idézett cikke.

4) Hornyik: i. h.

tanács akkori elnökének, Pozsonyból Löffelholz, az aradi várparancsnokhoz, intézett meghagyásai is, melyekben szívére köti, hogy a szerbek bizalmát igyekezzék megnyerni; ha pedig elpártolásra hajolnának, szigorú nyomozást tartson és a lázadókat keményen büntesse meg. Egyik, december közepén kelt levelében Eugen hg. meghagyja a nevezett parancsnoknak, hogy az aradi milic főkapitányt, Popovics Tököli Jánost, uszítsa a magyarok ellen, ha kell, ajándékok és ígéretek árán. Parancsolja továbbá, hogy a semlaki lázadó szerbeket irgalom nélkül végeztesse ki, vagy ha már el nem foghatók, jószágaikat kobozza el.¹⁾

A következő (1704.) év Rákóczy hadaira nézve kedvező auspiciumokkal köszöntött be. A kuruc csapatok január 14-én a Csepel szigetet feldúlván, Kreutz császári vezérőrnagy dunavecsei állomást elhagyva, Monaszterly szerbjeivel együtt szintén támadólag lépett fel; azonban a Deák és Illosvay alatt álló felkelők által megverettek, sőt Monaszterly szerb alvajda is elfogott.²⁾ Mindez Rákóczy egyenes rendeletére történt, a ki a nevezett vezéreket a dunavidéki szerb táborok, főleg pedig a szerbek által megszállva tartott Duna-Földvár ellen oly meghagyással küldötte, hogy azokat vagy engedelmességre szorítsák, vagy megsemmisítsék. A fejedelem emlékirataiban maga is bevallja, hogy a szerbek e haditény folytán egészen engesztelhetetlen ellenekké lőnek.³⁾

Egyidejűleg ezen tiszta-dunaközi mozgalmakkal, a Dunán túl is megkezdődött a háború. A kurucok február 1-én megrabolták a szerbek és németek által lakott Pécsét. Hogy a dunántúliak, dacára nehéz vállalataiknak, a Duna és Száva melléki szerbek támadásaitól egyre rettegtek, mutatja egyik kuruc vezér, Body Gergelynek, február 22-én br. Károlyi tábornokhoz intézett levele: „Nyolc tarackot, két szakállost még Siklóson hagytam“ — írja — „nagy félelemben levén a rácok miatt... Magam

1) Közölve Szentkláraynál: Délmagy. orsz. tört. I. 113—114.

2) Hornyk: i. h.

3) Rákóczy: Eml. 60. l.

is ott maradok; mert valóban feles a rácság a Dráván túl; által út gyakran; már egynéhány faluból a marhát is elhajtották; a népet is, a kit elkaphat csak levágja.“¹⁾ Márciusban gr. Herberstein állítólag 10,000-nyi főből álló, szerb haddal ment a pécs-vidéki magyarság ellen; s ott oly óriási pusztítást és mészárlást követett el, hogy maga a szigetvári osztrák parancsnok, gróf Huyn is megbotránkozását fejezé ki a barbár tettek felett.²⁾

Rácز Tököli marosvidéki szerbjeivel szintén korán kezdett operálni a biharmegyeiek ellen. Már január 10-én Diószeg táján kalandoztak a szerbek, rabolva s pusztítva. A diószegi sáncokat be nem vehetvén, Nagy-Váradról szerzett ágyúkkal sikerült a kurucokat onnan kiűzniök. A környékről 300 szekér zsákmánnyal tértek vissza ezen rövid hadjáratból, melyben 1000 szerb vett részt.³⁾

Az erdélyi határon egyelőre még március közepéig nyugodtak a fegyverek⁴⁾ s a szerbek fellépéséről csak későn halatszott némi hír. Csak március 12-én tudatá Dobozi, debreceni kuruc vezér a fővezéri táborral, hogy „a rácság erősen gyűl Jenőhöz; azért felette nagy konsternációba estünk; mert az igyenesen a mi veszedelmünkre siet.“⁵⁾ Ugyanekkor az aradvidéki szerbek is újabb támadásra készültek és pedig oly tervvel, hogy a Kőrös folyók vidékén áthaladván, a nagyváradi német őrséggel egyesülve támadjanak a biharmegyei kuruc seregekre. „Az aradi rácok — írja ápril 28-ról egy egykorú kéz — készültek; kedden vagy szerdán megindúlnak; Békés felé mennek s ott kelnek át a Kőrösön és a váradiakkal a Sebes-Kőrös mellett megegyeznek; minden bizonynyal a Kegyelmed táborát akarják megpróbálni...

1) Arch. Rák. I. 299.

2) Hornyik i. h.

3) Arch. Rák. I. 201. és Vizankai Briceius György: Naplója 1693—1715. 100. l.

4) A szerbek rabló kalandjai azonban azért a tél folyamán is napirenden voltak. Így a kolozsvári szerb had januárban tetemes marhát rablott össze s adott el kótyavetyén. (L. Szakál: Naplója 55. l.

5) Arch. Rák. I. 215.

vigyázzon magára kegyelmed.“¹⁾ Rákóczynak szintén tudomása levén az alvidéki szerbek mozgalmairól, már a nyár elején ezeket írja gróf Forgács Simon tábornoknak: „ha csak kegyelmed is tandem aliquando sok ízbeli intimációk szerint, az Andrási István mellett levő haddal az aradi rácnak oly diversiót nem tétet, a mely által Kleckisperggel (Glöckelsberg, császári tábornok) való konjunkcióját impediálja assekuráltatván Isten után kegyelmedet, hogy azon rácság nélkül a Tiszától is impediálom.“ . . . Figyelmezteti továbbá Rákóczy Forgácsot, hogy Andrási nevű alvezérért Gyula tájékára küldje; mert ennek folytán a marosi szerbség otthonát féltve, nem fog mozdulni; már pedig a német sereggel, melynek könnyű lovassága nincs, könnyen el fog bánni, ha a szerbek távol maradnak. Az ügyek azonban időközben más fordulatot vevén, Rákóczy eme terve meg nem valósult.²⁾

Mialatt azonban a távoli vidékeken az ellenségeskedés jelei mutatkoztak, Rákóczy, ki ekkor Soltnál táborozott, miután Károlyt a hadak rendbehozása végett Kecskemétre küldte, a tiszadunaközi szerbek megfenyítésére határozá el magát. E végből a Bácskaságra a Duna mentén már június 29-én meg is indult. Ez a hadjárat, bár csak három hétig tartott, teljesen elegendő volt arra, hogy a fejedelem fegyverei megtisztítsák a két folyó közét az ellenségtől. Ellentállás nélkül haladt a magyar had Bácsig; s ennek kiostromlása után Titelen át felfelé egész Szegedig. A megfélemlített szerbek mindenütt futással menekültek, a folyó nádasaiiba bújdosván, vagy a török földre menekülván át. Julius 19-én már Martonosig haladt a sereg, a honnan Darvas főhadibiztos a Kecskemétiakat ekképen tudósítja: „Mi ide Martonushoz érkezvén, Isten segítségével holnap délig Szegedig megyünk . . . mi az egész Rácországban (értsd: Bácskaságban) Dunán-Tiszán innen levő nagy roppant helyeket összevégettük.“³⁾

¹⁾ U. o. I. 322.

²⁾ U. o. I. 397—398.

³⁾ Hornyik i. h.

A következő napon Rákóczy már csakugyan a szerbek és németek által lakott Szeged alá ért s azt ostrom alá vette.¹⁾ Három hétig állott itt a fejedelem; de bár a külvárost el is foglalta, beállott betegsége, továbbá élelmi és ostromszerek hiánya folytán, augusztus 13-án onnan megindulva, Pusztaszer-, Csongrád és Szolnokon át Gyöngyösre tért hadával. Hogy pedig délvidéki hadjáratának sikerét biztosíthassa, Gyöngyösről szept. 6-án oly értelemben írt Rákóczy Csernovics szerb patriárkának, hogy szerbjeit bármily feltételek alatt nyerné meg részére. De a patriárka a helyett, hogy valamit ez ügyben tett volna, Rákóczy levelét eredetiben felküldte a császárhoz.²⁾

Az erdélyi részeken eközben szintén változó szerencsével folyt a háború, bár nagyobb hadjárat e részen nem történt. A német és szerb hadak guerillaharcokat folytattak a kurucok ellen, melyek, hol a kurucok, hol a labancok győzelmével végződtek.³⁾ Rabutin császári tábornok a nyár elején hadait a Háromszékre indítá, hol a Heuter Mihály vezérlete alatti székelyekkel az u. n. fekete halomnál ütköztek meg. „A német — írja az egykorú krónikás — puskázni kezdte; mindjárt megszaladának (t. i. a kurucok); a rácok mindenütt a sík mezőn üzték, vágták; sok százan ott veszének; holott a német közöl csak egyszem veszel . . . Graven (mert ez volt a németek és szerbek vezére) felégetvén Háromszéket és a bárcasági kastélyokban a háromszéki fő- s nemes emberek lábait félpraedálván nagy nyereséggel visszamene Szebenbe.”⁴⁾ Ugyan e tájban a kurucok egyebütt is kudarcot vallottak. Báró Tige német vezér szerb és német hadával Holdvilág községnél ugrasztotta meg a Guti vezérlete alatti székelyeket.⁵⁾

1) Tsétsi: (Havi krónika Mon. Hung. Hist. XVII. k. 265. l.) hibásan helyezi ez ostromot májusba.

2) Picot: Les Serbes de Hongrie. 89. l.

3) A kolozsvári német és szerb őrség ez időtt állandó harcban állott a portyázó kurucokkal, miről számos tudósítást közöl Szakál Ferenc (Naplója 62., 64., 65., 67., 68. stb. l.)

4) Cserey: Hist. 328. l.

5) U. o. 329. l.

A szerbek Rákóczy hívei ellen, mint már eddig is láttuk, nemcsak a telepeikkel határos területeken és nemcsak mint a marosi milícia közegei, hanem mint a császári hadak kiegészítői, a távoli csatatereken is harcoltak. Ez év (1704.) nyarán Pozsony környékén is találkozunk szerbekkel, kik a német hadakkal együtt táboroztak. Az egykorú pozsonyi krónistának reánk maradt jegyzetei élénk világot vetnek a német armadának állapotára. A nyári hónapokon át több ízben megjelentek Pozsonyban a portyázó labanc hadak a békeszerető német polgárok nem kevés kellemetlenségére. Az egykorú naplóírónál idevonatkozólag ily jegyzeteket olvashatunk: Junius 29-én. „Az elmúlt két éjjel Kolmhófon át 1500 császári katona jött be Kapuvár felől, kik között sok szerb és horvát is vala. Ezeknek a külső és belső városban minden ház egy-egy adag kenyeret volt kénytelen adni“ . . . július 23-án ismét megjelentek városunkban déltájt a szerbek sok némettel együtt, összesen úgy 800-an lehettek . . . kiknek szintén házról-házra egy-egy adag kenyeret kellett adni; az előljáróság azonban húst, bort és takarmányt is tartozott kivitetni nekik; de 24-én úgy éjjel tájban már ismét eltávoztak.“¹⁾

Erdélyben a tavasszal vallott kudarcok ez év nyarán némileg kiköszörltettek Rákóczy hívei által. Debreczeni, a híres kuruc portyázó vezér júliusban már arról tudósítja Boné András bajtársát, hogy „Itt Erdélyben is jól folynak az dolgok. Kolozsvárt most akarják a mieink obszideálni . . . A mely rákok minap kiszöktenek volt Kolozsvárról, azok házuk népéhez lekérdzvéen, most 3 vagy 4 sereg rácokkal urunk (t. i. Rákóczy) hívségére feljöttek“ . . .²⁾

A selmeci értekezlet folytán, mely a béke megkötése érdekében, minkét hadakozó fél hozzájárulásával éppen ez időtt tartatott, — szeptember első felében az általános fegyverszünet kimondatván, a Tisza-Dunaközén levő császári és szerb hadaknak báró Globitz szegedi parancsnok által szigorúan meghagyatott a

1) Hans Tsanyi's: Ungar. Chronik. Tört. Tár. V. 212—215 l.

2) Arch Rák. I. 225.

békénmaradás. A szerbek a fegyvernyugvást meg is tartották; habár ezt — rakoncátlankodó természetüket ismerve — bajos volt elhinni; miért is Hellebront kuruc ezredes október 4-én arra szólítá fel Kecskemét, Nagy-Kőrös és Czegléd városokat, hogy küldjenek némi hadat, melyekkel majd lemennének Baja, Szabadka és Zombor felé, megtudandók, ha vajjon való-e ama hír.¹⁾ Ezen szemleút még aligha volt befejezve, midőn a fegyverszünet október 15-én megszűnt s a harczi riadó mindenfelé újra megharsant.

Rákóczy ekkor a Tisza-Dunaköz vezénylő tábornokává Bottyán Jánost nevezvén ki; ez ide novemberben lejött és legott megkezdette a harcot a császári seregek ellen. „Legelőször is — mondja életírója — leszáguldozott egész Titelig s átűzé a rácokat a Dunán, Tiszán. Miután a földet tőlük ekkép megtisztítá, Szegedtől, Péterváradtól elvágta az élelemszállítást, Földvárnál, Soltnál sáncot építtetett, hogy a dunai közlekedést lehetetlenítse. December 13-án Kun-Szent-Miklósnál táborozék. Azután Földvárhoz szálla és december 15-én onnan még egyszer, utolszor hódolásra és békénmaradásra inté a rácokat nyílt levelében.“²⁾ Bottyánnak valóban sikerült az ezen vidéki ellenségnek megsemmisítése úgy, hogy december 21-én már „mindent jó rendben hagyva“ mehetett, a fejedelem rendelete szerint, az északi részekre.

Hogy a Bácskaságon maradt szerbség csakugyan csekély erővel rendelkezett, a Bottyán által történt szétszórátása után, legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy a következő (1705.) év elején a maros- és dunavidéki szerbek készültek a Tisza-Dunaközre. Halas városa már február 3-án jelenté Kecskemétnek, hogy szegedi hírek szerint a marosmelléki szerbek a Tiszán áttörni készülnek. Bottyán hírül vevén a szerbek terveit, Solthoz jött s azt megerősítvén, a Dunán átkelve, előbb az azon vidéki szerbeket pusztítá tüz-zel-vassal egész a Dráváig; azután pedig

1) Hornyik János, i. h.

2) Thaly: Bottyán János. 45. l.

a Szerémséget, a szerbek ősi fészket, egész a Szávaig bekalandozó. Május 13-án érkezett vissza Paksra és Szeged, Duna-Földvár, valamint Pétervárad felé hadakat küldvén, maga május végén Buda alá indult. Azonban bár a Budából kikitörő őrség ellen szerencsével harcolt, nem volt képes megakadályozni azt, hogy Glöckelsberg, budai várparancsnok a kurucok által komolyan fenyegetett Földvárhoz hadainak egy részét a Dunán lebocsáthassa. A német hadak Bottyánt Földvárrott veszteséggel űzték át a Dunán; sőt a solti sáncokat is bevévén, győzelmesen tértek meg Budára.¹⁾

E közben a márosmelléki szerbek május 24. táján beütöttek a Kúnságba és Kúnhegyest, Madarast kirabolva, szerte dúltak; mígnem Károlyi kuruc hadaival e vidék segélyére érkezvén, nagy veszteséggel űzte át őket a Tiszán. Bottyán ez időt a dunántúli vidékeken harcolt és csak augusztus elején tért meg hadával, midőn Herbeville tábornok Erdélyt megsegítendő, Budáról feles számú hadakkal indult Szegednek. A kuruc vezér, bár a jóval erősebb ellenséges hadat meg nem támadhatta, mégis egész Szegedig nyomon követte és folyton háborgatta. Herbevillenek a Tiszán történt átkelése után Bottyán hadai egész Zentáig száguldoztak s e vidék szerbjei nem csekély károkat szenvedtek. Maga pedig ezután Kecskeméten ütötte föl szállását; míg a solti révnél Horváth Tamás ezredes állott, a ki nemkevésbé győzelmesen hordozá fegyvereit a Duna, mint Bottyán a Tisza mentén.²⁾ November 4-én felsőbb meghagyásra Bottyán Kecskemétet elhagyva, a Dunántúlra indult és mialatt ő ott a császáriak ellen fényesen küzdött, a délvidéki szerbjei ismét bátorságot nyervén, hadaikkal egész a kúnsági vidékekig űzték rablásaikat.³⁾

1) Tsétsi: Havi krón. M. H. H. XXVII. 270 l.

2) Beresényi szeptember 22-én már leküldé Csajághi ezredet e vidékre, hogy ha lehetséges, a hadakat összpontosítva, Arad ellen tegyen támadást. (Beres. levelei. Arch. Rák. IV. 739.)

3) Hornyik, i. h.

Az 1705. év ősze nem mult el anélkül, hogy a szerbek egyebütt ne szerepelhettek volna. A Herbeville tábornok alatti német és szerb hadak, mint említők, a nyár végén, Budáról Szegeden át, az erdélyi részekre vonultak, egyes csapatai azonban a bihari vidékek fékentartására hagytak hátra. A debreceni kurucok most ezekkel állottak szakadatlan harcban. Október folyamán Debrecen és Szoboszló környékén történtek egyes, kisebb ütközetek, melyekben a szerbeknek is tevékeny rész jutott. Végre november 11-én Zsibónál egyenesen ők döntöttek el a németek javára egy nagyobb csatát.

A következő tavasz kölcsönös pusztításokkal köszöntött be. A Beresényi által még szeptember vége felé a Tisza-Dunaközre küldött Csajághi ezredes hadait rendbehozván, már március elején (1706.) megindult Szeged vidékére és miután ellentállást nem talált, a szerbek által lakott Martonost és Kanizsát kifosztva és felégetve tért vissza Keeskemétre.¹⁾

Míg a Tisza vidékén ezek történtek, Erdélyben is újabb mozgalmak álltak be. Rákóczy ez év tavaszán gr. Pekryt küldvén az erdélyi részekre, ennek hadában egy csapat szerb is volt Dragul vezérlete alatt. Az egykorú Cserei szerint, ki Brassó falai mögött írta a kor eseményeit, e várban számos szerb is tanyázott a németekkel, kik a kurucok elleni portyázásra küldettek. A brassói szerbek, felsőbb parancsra, ez év nyarán majd a csikszéki, majd pedig a háromszéki vidékeket rabolták és pusztították. A háromszéki kurucok Csáki András vezérlete alatt Uzonnál be is kerítették a szerbeket és csak Brassóból érkezett gyors segély szabadította ki őket a bizonyos fogságból. Itt sebesült meg a szerbek rettegett vezére, Popa is, akit Brassóban nagy katonai pompával temettek el.²⁾ Ez alatt Pekry magyar és szerb hadával a Bárcaság labanc érzelmű lakóinak sarcolására indult. „Meg is sarcoltatá,“ — írja Cserei, — „de a (brassói) kommandáns meg akarván tudni, miért jött be, a rácokban kikülde,

¹⁾ Rákóczy leveleskönyve. Arch. Rák. I. 492.

²⁾ Cserei : Hist. 371. l.

hogy fogjanak nyelvet, megparancsolván nekik, tovább Szent Péternél nem menjenek. A rácok Szent Péterre menvén, ott valami kurucok ittak, azokban bevágának, el is jöhetnek vala békével; de ott innya kezdének; a (brassói) kommandáns látván, hogy késnek a furier-sicekkel, mintegy 40-ed magával kimene, harminc muskatélyost is szerencséjére a mezőre kül a Lostáton megállítva. Mikor a kommandáns a Tömös vizéhez érkezik, hát már szaladnak a rácok, utánuk a sok ezer kuruc; mert a Szent Péterről elszaladt kurucok hírt adának Pekrynek; ő minden hadával rájuk mene. A kommandánsnak sem lőn mit tenni, megszalada; egy tarka lón ül vala, azt meg is lövik a kurucok; huszat levágának; a rácok és furierek közül több is ott vesz vala; de a muskatélyosokat meglátván a kurucok, visszanyomulának.“¹⁾

Bercsényinek a fejedelemhez még ez évi januárban írt egyik leveléből tudjuk, hogy gr. Schlick császári tábornok, a tél folyamán Péterváradon, a bácskai és szerémi szerbek hadainak rendbehozatalán fáradozott; azonban, úgy lászik, nem nagy sikerrel, mert Bottyán hadjárata óta a Tisza-Dunaközön lakó szerbek harekvedve jóval csökkent. Nem is hallunk e vidék hadimozgalmairól Csajághinak fentebb említett hadjárata után mindaddig, mígnem az Erdélyből a Tisza vidékére ez év nyarán kijött császáriak közeledtének hírére, Bercsényi a Jászság vidékére nem jött; honnan a Tisza-Dunaköz s az ezen vidéki szerbek állapotára élénk világot vető jelentést küldött szeptember 17-én a fejedelemhez, mely a többi közt így hangzik: „Eleget beszéltem — írja — szegedi s más tisztekkal; de hogy a Rácországra (Bácskaságra) most már messze lemelessenek, teljes lehetetlenség; hanem azon állapotunk meg, hogy a már ezentúl lemenő németnek Győnél vagy a tájon Tápéig kell által gyűnni az Tiszán; s így ha ma elérkezik az kenyér, még estve megindúljon az válogatott lovas had; igyenesen csak az Tisza mellett menjenek, lustosan költözvén át Győnél az német; ott egy

¹⁾ Cserei u. o.

istenadta szerencsére üssék meg s ha mit tehetnek neki Szegedig. Mert Szegedtől innen . . . sem élése, sem módja az járásnak Ezen próba igen vakszerencésből áll; mert ha az idő megakasztja az ebnémetet Szentes és Vásárhelyben, elfogy az kenyere az katonáknak s annál inkább az kedve; meg kell térni. Kedvekre hadtam ugyan az rác nyereséget; de azt mondják a szegediek: oda bizony hiába biztatom; mert ha csak Szintát, Szabadkát, Kanizsát, melliket fel nem veri, ott semmi sincs másutt, ha mélyebben akar menni, két hétre is kenyeret vigyen. És így . . . eligazítom őket, ha kenyér lesz, az német lélesre Szegedig, hadd próbáljanak.“¹⁾

A császári seregekkel ezen vonalon ütközetre nem került a dolog; mert Rabutin bár Szolnoknál átlépte a Tiszát, sőt Csongrádig lejövén, ott Löffelholz és Tököli német-szerb hadaival augusztus 25-én egyesült; szeptember 1-én Egeren át Kassa ellen nyomult. Kassa sikertelen ostroma után a német-szerb hadak Tokaj vidékét dúlták. „Békével hagytam“ — írja Rákóczy — „szüretelni a tokaji szőlőkben az ellenséget; mert az új bor, az édes szőlő, a hideg éjjelek s a Tisza vize jobban megviselték őket mint seregeim.“²⁾ Tokajból a Tiszán át Rabutin téli szállására Debrecenbe vonult.³⁾

Rákóczy 1707. január 3-án Munkácsról meghagyta Bercesényinek: „hogy a Tisza-Dunaközén lévő lovas hadakat készen tartsa úgy, hogy valamihelyt ordrét vesznek mehessenek Halas vagy Csongrád felé; nevezetesen Csongrádra Deák Ferenc, a jázsági és Csáki ezerei, kiknek szubzisztenciája Makóról és Vásárhelyről leszen; Halasra pedig Bertoti István, Barkóczy és Rétey János ezerei, kiknek azon helyből lehet szubzisztenciájok.“ Továbbá: „ha az ellenségnek valamely része arra fordúlna, Rácországra maga (t. i. Bercesényi) opinioja szerint menjenek le.“⁴⁾

¹⁾ Bercesényi levelei. Arch. Rák. V. 314—312.

²⁾ Rákóczy Emlék ir. 139. l.

³⁾ Tsétsi: Havi krón. M. Hung. N. XXVII. k. 297. l.

⁴⁾ Rákóczy: Lev. könyve. Arch. Rák. I. 500.

Ez a rendelet korántsem bizonyult fölöslegesnek; bár egyelőre nem dél, hanem kelet felől fenyegette veszély ennek a vidéknek a biztonságát, Rubatin ugyanis téli szállásáról hadait felszedvén, január 21-én Szolnokon át Budának vette útját. Azonban a kurucok minden összeütközést kerültek a jóval erősebb császári sereggel; sőt a környéket, melyen a német had vonult, annyira elpusztították, hogy Rubatin jelentése szerint, — a sereget az éhenvesztéstől úgyszólván csak az a 300 szerb mentette meg, a kik a táborban voltak; mert azok bekalandoztak mindent és raboltak onnan is, a hol nem volt.(?)¹⁾

Az alvidéki szerbek harciassága és az uralkodó iránti hűségének fényes bizonyítékát képezte ezen haditény is s éppen nem valószínűtlen, — mint azt némely író állítja, — hogy a Rabutin-féle hadsereg megmentése is hozzájárult azon tényhez, hogy a szerbeknek 1706. augusztus 7-én kelt kiváltságos levele I. József császár és király által most újra megerősítettett.²⁾

Eközben Károlyi, ki a Maros vonalán harcolt, februárban a szerbek által megszállva tartott Csanádot feladásra bírta s vezéröket, Gyurkát, Szegedre bocsátotta.³⁾ Berthói István alvezérét pedig a Tiszán át a bácskaiak ellen küldé, s ez, bár hadjárataról biztos adataink nincsenek, úgy látszik, nem kevés veszteséget okozott e vidék lakóinak; mert azok erős bosszúra készültek. A szerbek ugyanis, minden erejüket összeszedve, elhatározták, hogy Kecskemét ellen mennek, a mely város a portyázó kuruc csapatok rendszerinti kiindulási pontja volt és ez időben csaknem védtelenül állott. A támadásra ápril 3-ikát választották, és pedig azért, mert ekkor ott vásár levén, nemcsak a vidék árusai, hanem — biztos tudomásuk szerint — 52 török kalmár is jelen volt, és így nem esekély préda ígérkezett. Nem akarjuk a kecskeméti mészárlást részletezni, a mit e város nagyérdemű monografusának, Hornyiknak, köny-

¹⁾ Hornyik i. h.

²⁾ U. o.

³⁾ Károlyi Sándor: *Önéletírása és naplójegyzetei*. I. köt. 185. l.

véből mindenki ismerhet.¹⁾ Elég azt a tényt konstatálnunk, hogy mire a kecskemétiak Cegléd és Nagy-Kőrös felől segílyt nyertek, a város teljesen kirabolva, felgyújtva volt, s lakói közül csak kevés kerülte el a halált, vagy a rabságot. Méltán jajdult fel ezen iszonyú pusztításra Kecskemét városnak akkori krónistája, mondván:

„Síralmokkal lakott, sírhalmokon álló

Jó Kecskemét város, sok jajt és bajt szóló

Vagy, mely valál áros

És rívó, a rác miatt löttél romlott város,²⁾

Bercsényi a fejedelemhez ápril 10-én intézett levelében Kecskemét tönkrementjének okát Károlynak abban az intézkedésében keresi, hogy ez Csajághi ezredest onnan magához rendelte.³⁾ Bármiként is legyen a dolog, annyi bizonyos, hogy a szerbek egész váratlanul lepték meg a gondnélküli városbeliket, s bizonyára nagyobb büszkeséggel emlékeztek volna a bácskai szerbek a kecskeméti dulásra, ha véletlenül a török kalmárokat, a kiknek a szegedi várparancsnoktól menedéklevelök volt, szintén le nem mészárolják. Ezen esemény ugyanis a török kormány értésére esvén, legott diplomáciai vitára adott alkalmat. Medows bécsi angol követnek ez év augusztus havában az angol miniszteriumhoz intézett tudósításából tudjuk, hogy a francia kormány ezen esetről szintén tudomással birván, kapva-kapott az alkalmon, hogy a vele ellenséges osztrákok ellen a törököt felizgassa.⁴⁾ A török kormány nem is késett kijelenteni, miszerint a karlócai béke egyenes megsértését látja ezen esetben, s elégtételt sürgetett. Végre az osztrák kormány, a további konfliktust elkerülendő, a legyilkolt török kalmárok családjait akként kárpótolta, hogy utóbb valamennyi rablásban részt vett bácskai

1) Kecskemét város tört. I—IV. köt.

2) Thaly: Adalékok a Thököly-Rákóczy-kor irod. történetéhez. II. k. 151. l.

3) Bercs. lev. Arh. Rák. V. 389.

4) Angol dipl. iratok II. Rák. Fer. korára, közli Simonyi E. (Arh. Rák. Okmánytár: III. 334.)

szerb családra 2—2, a többi családra pedig egyenkint 1—1 forint harácsot vetett ki.¹⁾

Kecskemét kirablása nagyobb éberségre intette a Tisza-Dunaköz kurucait, a hadak szervezésén, s a városok védelmi állapotba való helyezésén sürgősen munkálkodtak. Csajághi ezredével még áprilban Kecskemétre ment, hogy ott a hadakat szervezze. A diplomatiiai konfliktus azonban, amely az osztrák és török kormányok között éppen a délvidéki szerbség kegyetlenkedéséből eredt, úgy látszik, lehangolólag hatott e vidék népességére és az ezen év végeig elhúzódó vizsgálat folytán a szerbek újabb vállalatokba nem is fogtak.

A kecskeméti véres jelenetek Rákóczyban megérlelték annak tudatát, hogy az alvidék szerbjei fegyver által végkép tönkre nem tehetők; sőt az ellenök indított minden hadjárat csak pár pillanatra s csak azért látszott őket megfélemlíteni, hogy utóbb annál nagyobb elkeseredéssel, annál fokozottabb bosszúérzettel törhessenek a védtelen kurucokra. Azért még az év folyamán, midőn Nagy Péter orosz cár a lengyel fejedelemség ügyében vele tárgyalásokat folytatott, felkérte a csárt, járna közben magyarországi szerbek kibékeltetésének ügyében.²⁾ Hogy a cár tett-e s mit tett ez ügyben? erre vonatkozólag biztos adatokat nem ismerünk; annyi azonban kétségtelen, hogy a Tisza-Dunaköz szerbjei, támogattatván a szerémiak és bánágiak által, továbbra is az uralkodóház hívei s a felkelő magyarság ellenségei maradtak.

Mialatt a Tisza-Duna köze ily véres jelenetek színhelye volt, a közben Erdélyben is napirenden voltak a pusztítú hadjáratok. Gr. Pekry, kit — mint láttuk — Rákóczy még a múlt évben küldött e vidékre, tetemes számú kurucaival annyira sakkban tartá a német és szerb hadakat, hogy ezek a nyár elején a Debrecennél állomásozó Rabutintól kértek erősítést. A császári vezér 2000 német és 800 szerb lovast küldött tehát br. Tige vezérlete alatt, kik Szeben oltalmára siettek. A brassói

1) Hornyik i. h.

2) Hornyik i. h.

őrség szintén szünetlen harcban állt a portyázó kurucokkal. „A kurucok“ — írja az egykorú krónista, — „néha-néha eljöttek a bárcái falúkra; de a rácok kimenvén, szünetlen ölték, vágták, fogták őket, hogy már a sok kuruc rab el nem tér vala a fellegvárban. Nem is esett semmi kár a kurucok miatt; hanem egy rác Kira nevű kapitány Vidomlakra menvén harmad magával, nem tudván hogy ott sok kuruc volna lesben, megszorították a falú között megölelék; a testét behozák (társai) Brassóban, s nagy militáris pompával temeték el.“¹⁾

Rabutin októberben maga is Erdélynek indulván, már előbb seregébe rendelt 1000 szerbet, kikkel együtt ment Nagyváradról a királyhágóntúliai védelmére. Egyik, 800 német és 100 szerbből álló hadosztálya Háromszék és Csíkszék vidékének behódoltatására küldetett. Ezek Ojtoznál erős harcot vívtak a már-már elbizakodott kurucokkal. Majd Gyergyó vidékét dúlták a német és szerb hadak.²⁾ A fővezér jövetelének hírére báró Tige, a ki eddig Szebenben foglalt állást, Déva megsegítésére indult; azonban útját állja Nagy Szegi Gábor kuruc ezredes. A németek és szerbek megütköznek vele s erős harc után meg is futamítják a magyarokat. „A rácok (és) németek — mondja az egykorú forrás — űzték, kergették. Hallottam azon harcon jelenlevő becsületes embertől, hittel mondotta, hogy öt rác hét zászlóalj kurucot űzött; senki sem fordult meg közülök . . .“³⁾ Ily és hasonló jelenetekkel telt el az 1707. évi ősz Erdélyben; míg nem a közelgő tél nyugtonmaradásra kényszeríté a kuruc és labanc csapatokat.

A következő (1708.) tavaszán kettős hír érkezett a Kassán időző Rákóczyhoz: az egyik Rabutinnak Erdélyből való kijövetelét, a másik az alvidéki szerbség készületeit tudatta vele. Károlyihoz ápril 18-án írt levelében a fejedelem így szól: „Rabutinnak kijövelele újabban konfirmáltatik . . . úgy gondol-

¹⁾ Cserei: Hist. 372—3. és 386. l.

²⁾ U. az 389—9. l.

³⁾ U. az 392. l. V. ö. Vizaknai Briccius György: Naplója (1693—1715.) 106. l.

kodom, hogy ha az mellém rendeltetett korpuszt idején összegyűjthetem s erejét kitanúlhatom, egyenesen Szeged felé küldök eleikben, kivált, hogy ha kegyelmed nem fog késni az lovas ezerek küldésével s ugyanúgy vélem, hogy ezek rekonjunciókra való nézve ment Tököli (a szerb vezér) az kinek ezen órában írják ott létit és próbálásra való szándékát.“¹⁾ Három nappal utóbb pedig ezeket írta: „Sötér és a kecskemétiak tegnapi leveléből értem a rácságnak készülleteit; azért újonnan is szükségesnek ítélem azon két lovas regimenteknek általküldéseket, az melyekről már ekkoráig is vehette kegyelmed parancsolatomat.“²⁾

A szerb mozgalom hírére Sötér Tamás kuruc ezredes Kecskeméten tanácsot tartván, legott parancsot küldött Pestvármegye összes községeihez a fegyveresek összegyűjtése végett. Ennek folytán a fejedelem ápril 22-én Beresényihez küldött levelében már írhatta, hogy a szerbek készülleteinek hírére a kecskemétiak és nagy-kőrösiek 2000 embert állítottak fegyverbe, a kikhez Egerből ágyúkat és egyéb hadiszereket küldött s egyidejűleg meghagyta Zay és Szentmiklósy tiszta-dunaközi ezredeseknek, hogy „in casu necessitatis“ azok oltalmára menjenek. Tudatja továbbá a fejedelem, hogy az erdélyi német hadnak egy része Szegedhez, más része Péterváradhoz iparkodik.³⁾

A szerbek a Sötér alatti kurucok ellenkészülteit hallván, egyelőre felhagytak támadási tervökkel s a mint Beresényinek egyik leveléből kitetszik, a Maros vidékére küldték át hadaikat, a hol sikeresebb táborozást reméltek.⁴⁾ A nyár folyamán a kuruc hadak újabb műveleteiről hallunk a Tisza-Dunaközön. Medows angol követnek junius 23-án kelt jelentése szerint Szeged és Csongrád között 6000 főnyi kuruc sereg pusztított. Ugyanő még

1) Arch. Rák. II. 243. Rákóczy leveleskönyve.

2) U. o. II. 245.

3) U. o. II. 248.

4) Beresényi lev. Arch. Rák. V. 633.

julius 25-én is azt írja, hogy magyarok kisebb csapatokban egész Szeged falai alá mennek portyázva.¹⁾

Az augusztus 3-iki trencsényi szerencsétlen ütközet, a melyben Rákóczy hadai szétszórattak, új bátorságot öntött e vidék labancaiba. Sötér kurucjai azonban még mindig Szegedig jártak; bár a fejedelemnek szeptember 1-én kelt levele szerint már akkor Péterváradnál szerémi hadak is jöttek volt át az újabb operációkban való részvételre.²⁾ A szerbek, segélyhadaikat összeszedve, valamint az előző évben Kecskemét, úgy most Nagy-Kőrös tönkretételét vették tervbe; hanem ezúttal nem koronázta siker törekvéseiket. Szeptember 11-én támadták meg ezen várost; és támadásuk, habár nem volt váratlan, végzetszerűvé válhatik vala, ha a környék segédesapatai még idejekorán nem jönnek a város segélyére. Ennek folytán a támadás nemcsak megghiúsult, de sőt a szerbek nagy veszteséggel voltak kénytelenek menekülni Szeged felé.³⁾ A fejedelem nem is késett Sötérnek és hozzátartozóinak meghagyni, hogy a menekülőket Szeged körül is üldözzék.⁴⁾ A kurucok most már — mint Beresényinek okt. 27-én kelt leveléből kitűnik — Szentes, Vásárhely, Algyő és Tápé felé; sőt a Duna mentén egész Péterváradig kalandoztak csoportosan.⁵⁾

Rabutin még ez év tavaszán kijöven Erdélyből, Rákóczy báró Károlyi Sándor tábornokot küldé a tartományra; mire a bentlevő császári hadak vezére, Krickbaum tábornok „30 lovas német, 1000 muskatélyos és egynehány száz ráccal“ Kolozsvár védelmére ment. Nagyobb összeütközésre azonban most nem került a dolog; mert Károlyi Szász-Sebes megvétele után tartózkodó pozíciót foglalt.⁶⁾

E közben a marosvidéki szerbeket nagy csapás érte. Po-

1) Angol dipl. iratok. Arch. Rák. Okmtr: III. 389.

2) Arch. Rák. II. 310.

3) Hornyik i. h.

4) Arch. Rák. II. 330.

5) Arch. Rák. VI. 179.

6) Cserei: Hist. 426. l.

povics Tököli János, a híres aradi milic főkapitány, kit kortársai „rác Tököli“ név alatt ismertek s ki a biharmegyei kurucok elleni sikeres működéséért I. József császár- és királytól még 1705-ben nemesi rangot és különféle ajándékokat nyert, most egyszerre elveszté lába alól a szereplési tért. Egy marosvidéki portyázó kuruc csapatnak ugyanis sikerült őt egy őrházban néhány hívével együtt (1708. július 31-én) elfognia s így az ezen vidéki szerbek egy időre vezér nélkül maradtak. Tököli csak a következő év tavaszán lett ismét szabad, a midőn két előkelő kuruc fogolyért kicseréltetett.¹⁾

Heister császári fővezér, ki ez ideért a dunántúli vidéken operált, német, szerb és horvát hadaival szeptemberben Simon-tornyát fogta ostrom alá s ugyanekkor Tolnától 5000 szerb és 700 német iparkodott hadával egyesülni. Béri Balogh Ádám, a híres kuruc dandárnok Kölesdnél e hadaknak útját állja s egy véres összecsapás után a németeket és szerbeket szétveri, vezéröket, a bácskai Fluck ezredest pedig sokakkal együtt elfogja.²⁾ A közelgő tél folytán most már lassankint a hadjáratok megszűntek; innen van, hogy a szerbek további ténykedéséről újabb híreket nem hallunk.

A trencsényi veresség, mely mint említők, ez év nyarán érte a kurucokat, sokkal inkább demoralizálólag hatott Rákóczy párthíveire, mint várni lehetett volna. Sőt a tiszadunaközi városok — úgy látszik — már a háború mielőbbi befejezésének, vagyis inkább Rákóczy végleges leveretésének előjelét látták abban s azért Nagy-Kőrös és Kecskemét hódolatát úgy Buda, mint Szeged német parancsnokainak, csakhogy a délvidéki szerbek folytonos garázdálkodásaitól szabaduljon, — be is jelentette.³⁾

Ámbátor a két város és környéke meghódolt az osztrák fenhatóságnak, a békesség még korántsem állott helyre. Tudhatták

1) Szentkláray i. m. I. 119.

2) Hornyik i. h.

3) Hornyik i. h.

már az előző évekből ama városok lakói, hogy az egyes várparancsnokok által részökre kiadott védlevelek a legkevésbé sem óvták meg őket a német, de főleg a szerb hadak pusztításaitól. A következő év (1709.) tavaszán a Pétervárad körül telet német és szerb had Szegedhez vonulván, a szegedvidéki szerbek Kecskemét környékét újból háborgatni kezdék, s igen sok marhát raboltak. Erre május 3-án Szűcs Istók, huruc hadnagz, a három város (Cegléd, Nagy-Kőrös, Kecskemét) lovasságát összeszedvén, leszáguldoz a Bácskaságra, s útjában mindent iszonyúan elpusztít. Gr. Herberstein, szegedi parancsnok május 17-én levelet intézett Kecskemét városához, büntetéssel fenyegetődvén az esetre, ha a harcokkal fel nem hagynak. Az ekkép megfélemlített magyarságon a szerbek azzal álltak bosszút, hogy május 21-ike körül egész Cegléd vidékéig űzték rablásaikat.¹⁾

A szerbek által elkövetett rablások meggátlása felette sok gondot adott nemcsak az egyes vidékek lakosainak, hanem a népe sorsát szívéen viselő fejedelemnek is. Rákóczy főleg a marosvidéki szerbek garázdálkodásait kívánta még ez év elején korlátozni, s e célból a temesvári basához fordult. Még január végén indítá útnak gr. Teleky Mihályt és Pápay Jánost diplomáciai megbízásokkal Temesvárra, s egyebek közt a szerbeket illetőleg kérte a basát, hogy: „mivel az Maros melléki rácság, ki már a birodalom protekciója alá ment, gyakori, a porta földéről tett kicsapásaival a hűségünkben levő lakósoknak sok károkat tett, konsociálván magokat a prédáért a német párton levő rácokkal: az oly vagabundus rácokat zabolázza meg; sőt azokat is, az kik az olyaknak pártfogói: konfiskálja s tartson a végre a széleken jó strázsákat.²⁾

Minthogy a tavasszal Hatvan körül táborozó Károlyi északra rendeltetett; s mivel az alvidéki városok e közben a német-szerb hadak által folyton háborgattattak: június elején

¹⁾ U. az.

²⁾ Gr. Teleky. M. és Pápay J. nándorfehérvári követségének Diariuma. Mon. Hung. Hist. XXVII. 187.

Heves és Pest vármegyékre Szentpétery Imre a hevesi hadakkal a felső táborból leküldetett.¹⁾ A tiszadunaközi kuruc hadak vezérlete ekkor, — Bottyán távolléte folytán — Sötér Tamás ezredesre volt bízva, habár a fővezérlet Bottyán Jánost illette, a ki ekkoriban az északi vidékeken harcolt. Bottyán csak az ez évi júliusnak elején indult el felsőbb rendelet folytán a Bácskaságra, hogy az itteni szerbeket ismét megfékezze.

Beresényi július 14-én a fejedelemhez írt levelőben, Bottyán tudósítása folytán, említi, hogy a szerb hadak Szeged körül gyülekeznek, és hogy ő Kókait és Sötért a tábornok mellé rendelte.²⁾ De a fejedelem pár nap múlva már a dunántúli részek megsegítésére küldé Bottyánt. Heissler császári tábornagy Bottyánnak a Dunán való átkelését megakadályozandó, Buda- és Péterváradról a szerb naszádosokat rendelte Duna-Földvár felé, mire Bottyán hirtelen északnak Solton át Üllő felé indult, hogy Vácon át az északi részekre üssön. Üllőn augusztus 21-én kelt. meghagyásával a tiszadunaközi hadak vezérletét Sötér Tamásra bízta. „Hogy ezen alföld“ — írja Bottyán — „vigyázó nélkül ne legyen, maga mellé vevén itt levő kompániáit, ezen orderem vételével menjen alá, az hol legszükségesebbnek látja az vigyázást . . .“³⁾

Bottyán már Selmec körül hordozá győzelmes fegyvereit, midőn hátrahagyott ezredese, Sötér Tamás hirnökei jelentek meg előtte. Sötér üzenete nem volt kevesebb, mint hogy a szerémségi, bácskai és marosvidéki szerbek tömörülvén, Kecskemét, Kőrös, Halas stb. városok kirablására készülnek. Kéri tehát „a méltóságos generális urat, jönné le minél előbb; mert különben, — maga egyetlen ezredével a feles szerb hadaknak ellent nem állhatván. — oda az egész alföld.“⁴⁾

A „Tisza-Duna közt kommandérozó generális“-nak (így

1) Thaly: Bottyán János. 415. l.

2) Arch. Rák. VI. 332.

3) Thaly, i. m. 457. l.

4) Thalynál, i. m. 479. l.

írta magát Bottyán,) legszebb jellemvonása a föld népe iránti végtelen szeretete volt. Mint addig is soha, úgy most sem engedhette, hogy a gondjaira bízott alföld népe védtelen maradjon; azért legott megindítá azok segélyére lovasságát. Bottyán ez előre küldött seregét már nem látta többé viszont; mert szeptember 26-án tarna-őrsi táborában meghalt. Leküldött hadai beszárguldozták az alvidék rónáit, s a szerbeket szeptember végeig pusztították. Ezen had a jászkúnsági és a városok által kiállított ezredekből állott; Bottyán halála után e seregnek csak egy része maradt ezen a vidéken, Sőtér és Cseplész János vezérlete alatt, a többiek északra rendeltettek.¹⁾

Eközben Károlyi Sándor tábornok a nyár folyamán Szentiváni és Cserei alvezérét küldé Zaránd vármegyén át Erdélyre. Wellenstein labanc vezér azonban német és szerb hadával ellenök siet és Ribicénél szétveri őket. „A kurucokban“ — mondja ez egykori forrás — „hatvanig valót levágának a rácok; Cserei János is alig szabadulhata el; a vezetékjét elnyerék több százig való lovakkal együtt és az udvari székely kapitányokat majd mind elfogják: Rác Mihályt, Bakcsi Gábort, Szörcei Ferencset, Bodosi Istvánt, Nagy Eleket, és sokakat másokat, kik mind cifra köntösökben, mind jó paripákkal, fegyverrel lévén, a rácokat jól megruházzák . . .“²⁾

Rákóczy hívei között e vidéken oláhok is voltak, kik a híres Balika vezérlete alatt inkább csak a préda kedvéért fogának fegyvert. Ez idétt Aranyos-székben raboltak ez oláh-kurucok, kik ellen a rác Pivoda kapitány küldetett Brassóból. Pivoda derekasan megfelelt küldetésének; mert Balika hadának egy részét levágván, a többit pedig megszalasztván, győzelmesen tért vissza. A szerbek további erdélyi szerepléséről keveset tudunk, és csak annyi bizonyos, hogy a kurucok által háborgatott vidékeken a német hadakkal együtt állandó őrszemek gyanánt alkalmaztattak, és mint Cserei mondja: „a német, hogy

¹⁾ Thaly K.: Ocskay László élete. 570. l.

²⁾ Cserei, 426—7. l.

inkább zabolyában tarthassa a székelyeket, s a tolvajokat (!) is inkább kergethesse mind gyalog németeket, mind lovas német, rác, magyar hadakat kollokála, kik télben — nyárban azolta ott laknak, és mindenfelé, a hova kívántatik, portáznak.“¹⁾)

Bottyán János halála és hadainak az északi határekre való rendelése folytán a Tisza-Dunaköz városai nem érezvén magukat kellő biztonságban, hódolatukat mind Budára, mind pedig Szegedre, ismét bejelentették; sőt Kecskemét október 29-én a szegedi, november 29-én pedig a szécsényi német parancsnoktól kapott védőlevelet, mely szerint a szerb hadak fejvesztés terhe alatt tiltattak el a város és vidékének háborgatásától.²⁾) Tebát mire az év végéhez közeledett, e vidék nyugalma is, — habár csak látszólag, — helyreállt.

Eszterházy Antal kuruc tábornok dunántúli hadait a Tisza-Dunaközre áthozván, 1710. január 4-én indult északnak 3000 lovasával, mindenütt portyázva a szerbek vidékein egész Vácig.³⁾) A harci riadó erre ismét felhangzott az alföld hófödte téerein, s a szerbek téli szállásaikat elhagyva, ismét csoportosulni kezdtek. Rákóczy ennek hírért vevén, február 18-án ezeket írta Eszterházyznak: „A mai napon két felől is bizonyos hírül értvén a rácságnak Szegedhez való gyülekezetét és a német konjunkciójára igyekező szándékát, hogy mind ezt mind az nap történt kázus szerint Eger felé való csapását prepediálhassam: holnap Isten jóvoltából az körülem lévő hadaknak egyik részével Ceglégre szándékozom.“⁴⁾) Rákóczy február 20-án már Cegléden volt, a honnan Károlyival tudatá, hogy Szeged környékén összegyűlt szerbség a Tiszán átkelt s a marosmellékeikkel egyesült. Ennek következtében a fejedelem nem is sokáig késett Cegléden, amely város ekkoriban felette pusztuló állapotban volt; hanem minthogy a Tisza-Dunaközén a szerbek átköltözése folytán számbavehető ellenség nem volt, február 23-án már megindult Jászberény felé.

1) Cserei 434. l.

2) Hornyik i. h.

3) Hornyik i. h.

4) Rákóczy lev. Arch. Rák. III. 31.

Eközben történt, hogy a pultavai csata (1709.) után Magyarországra menekült lengyelek Rákóczy szolgálatában álltak. A fejedelem — mint emlékirataiban mondja — túlzó követelései miatt sehogysem volt velök megelégedve, s hogy némileg megnyugtassa, ez év tavaszán Kecskemét, Nagy-Kőrös és Cegléd városokba küldé őket, meghagyván nekik, hogy főleg a szerbekre „jól vigyázzanak.“ A lengyelek azonban nemcsak minden katonai fegyelmet ignoráltak; hanem, — mint az egykorú krónikás feljegyzé, — „hallatlan prédálást és sok istentelenséget követének el.“¹⁾ Herberstein szegedi parancsnok a kecskeméti lengyelek fegyelmezetlenségéről értesülvén, május elején mintegy 500 főből álló német-szerb hadat küldött a város ellen, mely a dözsölőkön könnyű szerrel aratott győzelmet. A lengyeleket ettől fogva nem volt hatalom, a mely a városokban való maradásra birhatta volna; hanem furcsa rendetlenségben menekültek Rákóczyhoz, elpanaszolván szerencsétlenségöket. A fejedelem tehát részint hazabocsátotta, részint más vidéken fekvő hadaihoz osztotta be őket.²⁾

Ez év (1710) nyarán Rákóczyt ismét a Tisza-Dunaközén, a szerbek elleni operációk között találjuk. Terve lévén a dunántúli részek meghódoltatása, július hóban a Dunához vonult; a hol Rác-Almásnál sikerült Béri Balogh Ádám dandáros és Borbélyi alezredesnek az átköltözés; bár nagyobb hadat a Budáról leereszkedett szerb sajkások fellépése folytán nem küldhetett a fejedelem. Ezen expedició, melynek éle szintén a szerbek és részben a németek ellen irányult, szomorú véget ért; amennyiben a kurucok ama vidéken magukra maradván, mindenütt vesztesek lőnek, sőt Balogh dandáros az ellenség kezébe esvén, kivégeztetett.

Rákóczy szerencséje s híveinek buzgalma ezidétt már sokkal alább szállott, semhogy a felkelő magyarság önvédelmi harcát még hosszabb időn át folytathatta volna. A fejedelem

¹⁾ Cserei 447. l.

²⁾ Rákóczy Emlékiratai. 185—186. l.

mindinkább északra szorítottatott, s így a Tisza-Duna közti vidéken ez év őszén már nem találunk kuruc hadakat, melyek az ezen vidéki szerbek előnyomulását megakadályozhatták volna. A demoralizáció, mely e vidéken érezhető volt, elterjed a tiszántúli s az erdélyi részekre is úgy, hogy ez év őszén a kuruc hadak nagyobb része nyugalomra tért és csak egy-egy kisebb csapat nyugtalanítá a német és szerb seregeket.

Az 1711. évi május 1-én megkötött szathmári béke a hosszas háborúknak véget vetvén, a magyarországi szerbek ténykedésének is vége szakadt. Legnagyobb részök visszatért a Tisza, Maros és Duna melléki határőrségi telepeikre, hol a fegyveres béke nyugalmát élvezték. A XVIII. század első felében még egyszer újból a tett mezejére szólítottak; ez azonban csak Mária Terézia trónraléptével, vagyis az osztrák örökösödési háború kitörésekor történt. A most beállott béke tehát csak előkészítő gyanánt szolgált az újabb küzdelmekre.
